

Participació de nois i noies a Barcelona

Oportunitats per a la co-producció de la ciutat
amb i des de la infància i l'adolescència

→ *Document de treball*

institut
infància i
adolescència

Participació de nois i noies a Barcelona

Oportunitats per a la co-producció de la ciutat
amb i des de la infància i l'adolescència

→ *Document de treball*

18 d'octubre de 2016

institut
**infància i
adolescència**

*Fem avançar els drets
generant coneixement
per millorar polítiques locals*

AUTORIA

Albert Martín i Gómez

Sociòleg i investigador col·laborador de
l'Institut Infància i Adolescència de Barcelona
(treball de camp i redacció)

Maria Truñó i Salvadó

Directora de l'Institut Infància i Adolescència
de Barcelona (direcció i redacció)

ÍNDEX

RESUM Molt camí a fer per escoltar les veus d'infants i adolescents a la ciutat	4
INTRODUCCIÓ	7
1. LA PARTICIPACIÓ CIUTADANA EN LA INFÀNCIA I L'ADOLESCÈNCIA	9
1.1 Els drets d'infants i adolescents davant l'adultocentrisme	9
1.2 Raons per a la participació d'infants i adolescents	10
1.3 Objectius i tipus de participació ciutadana d'infants i adolescents	11
2. ESTRATÈGIES I CASOS DE COPRODUCCIÓ DE LA CIUTAT AMB I DES DE LA INFÀNCIA I L'ADOLESCÈNCIA	15
2.1 Estratègia 1: Òrgans estables de participació	16
2.2 Estratègia 2: Processos de participació en diagnosi i co-disseny	17
2.3 Estratègia 3: apropiació de l'espai i co-responsabilitat	21
3. PUNTS DE PARTIDA MUNICIPALS PER A LA PARTICIPACIÓ DE NOIS I NOIES: ACTORS I PROGRAMES	27
3.1 Actors municipals	27
3.2 Programes municipals amb participació i el seu abast	28
4. ESCENARIS D'OPORTUNITAT PER A LA PARTICIPACIÓ DE NENES, NENS I ADOLESCENTS A BARCELONA	35
4.1 Ampliació selectiva i d'optimització dels actuals programes municipals	35
4.2 Creació d'un òrgan, espai o canal estable de participació política ciutadana de nois i noies	35
4.3 Incorporació d'infants i adolescents en tota la participació ciutadana	36
4.4 Espai públic inclusiu i participat per part d'infants i adolescents	36
4.5 Repensar la participació de nenes, nens i adolescents en tots els espais de quotidianitat	37
5. CONCLUSIONS PRELIMINARS	40
BIBLIOGRAFIA	43
ANNEXOS	45
Annex 1. Entrevistes realitzades a persones tècniques municipals i d'entitats socials	45

RESUM

Molt camí a fer per escoltar les veus d'infants i adolescents a la ciutat

Barcelona té encara molt camí a fer per visibilitzar la infància i l'adolescència i per afavorir el seu paper com a ciutadans actius, que tenen el dret a participar en l'elaboració del projecte de ciutat.

Aquesta és la principal conclusió d'aquest document de treball elaborat per l'Institut Infància i Adolescència de Barcelona davant la necessitat, manifestada per diverses regidories de l'Ajuntament, de conèixer millor la situació de la participació a la ciutat.

Malgrat que la *Carta de Ciutadania. Carta de drets i deures de Barcelona* diu que infants i adolescents "tenen el dret a participar en l'elaboració del projecte de ciutat", malauradament, **no hi ha una política proactiva específica, sistemàtica i transversal per a promoure el dret dels infants i adolescents a ser escoltats en la presa de decisions que els afecten**. Més aviat ens trobem davant d'alguns programes municipals poc articulats entre sí -impulsats per diverses unitats de l'Ajuntament amb criteris poc unificats- i més orientats a l'educació en la participació que en la participació ciutadana. Alhora, ens trobem amb una dificultat en donar comptes per part dels districtes de les experiències d'iniciativa social i/o comunitària que es desenvolupen als barris que, si bé moltes d'elles són valuoses, sovint tenen un abast limitat en el temps i en el territori. D'altra banda, la visió estereotipada de la infància com a "futur" i de l'adultocentrisme que veu l'infant com a subjecte immadur i influenciable fa que les nenes, nens i adolescents siguin un col·lectiu especialment invisibilitzat i silenciats en la construcció col·lectiva de la ciutat.

L'objectiu d'aquest document de treball és acompanyar l'Ajuntament de Barcelona en aquest camí per tal que pugui impulsar, de manera proactiva, sistemàtica i transversal, projectes i canals de participació per infants i adolescents.

El primer pas, situar el debat

Amb aquest document de treball esperem contribuir a emmarcar el debat sobre el què i el com de la participació d'infants i adolescents als barris i a la ciutat de Barcelona per a reforçar-ne tres criteris bàsics que, des de l'Institut Infància i Adolescència, considerem fonamentals.

No tot és participació

Cal contemplar la participació d'infants i adolescents des de l'enfocament de drets, i des del reconeixement de les seves mirades pròpies i de les seves capacitats creixents per exercir activament la seva ciutadania. El concepte participació s'ha utilitzat en múltiples sentits, des del fet de prendre part en una activitat puntual com ara formar part del públic en un espectacle cultural, fins a la implicació activa en l'organització, gestió i presa de decisions, fins i tot, en matèria de política pública. En la mesura que s'entengui la participació en aquest darrer sentit, estarem avançant en una millora de la ciutat per a tothom des d'una aposta democràtica que inclogui, també, la infància i l'adolescència. D'altra banda, és important reforçar no tant programes per educar en la participació com a futurs ciutadans, sinó promoure directament la participació actual d'infants i adolescents.

Hi ha moltes formes de participació

La participació es pot promoure a través de tres principals estratègies participatives. D'una banda, els òrgans, espais i canals estables impulsats per l'administració per tal d'escoltar la veu dels infants i adolescents, de l'altra a través de processos participatius tant en la diagnosi com en la presa de decisions sobre qüestions que els puguin afectar i, per últim, amb pràctiques de coresponsabilitat, autogestió i apropiació de l'espai. No n'hi ha prou en cultivar només una d'aquestes estratègies participatives sinó que, necessàriament, s'han de complementar per aconseguir una bona salut participativa a la ciutat.

Participar no ha de ser puntual, sinó en tots els àmbits i des de la quotidianitat

Cal promoure la participació en tots els espais de quotidianitat. Només així serà possible aconseguir un canvi de paradigma en què les nenes, nens i adolescents siguin tinguts en compte en la presa de decisions de forma transversal i sistemàtica. Seria interessant que aquesta transformació comencés pels serveis i equipaments municipals -incorporant fórmules d'escolta activa, informació adaptada i espais adequats en tots els àmbits quotidians de la vida d'infants i adolescents a la ciutat-, i que poc a poc es pugui anar estenent.

Escenaris d'oportunitat per a Barcelona

La ciutat de Barcelona té encara molt camí a fer, però no parteix de zero. Al contrari, la implantació i bagatge d'experiències amb certa dimensió de participació infantil impulsades des d'instàncies municipals els darrers anys és considerable. En aquest sentit, un dels objectius d'aquest treball ha estat elaborar un mapa d'actors i d'experiències a la ciutat, que ha posat de manifest que hi ha programes poc articulats entre si, amb criteris poc unificats i amb força diferències en relació a la presència territorial entre barris.

Per altra banda, s'ha dut a terme una prospectiva per tal d'identificar experiències participatives d'èxit, tant locals com internacionals, que puguin resultar inspiradores per a la ciutat i s'han realitzat una vintena d'entrevistes tant a responsables i tècnics municipals com a persones expertes en participació i persones implicades en experiències participatives.

En base a tota aquesta documentació, apuntem **cinc escenaris d'oportunitat** complementaris:

- 1) Ampliar i optimitzar els actuals programes municipals, fent especial èmfasi en mitigar les diferències de participació entre districtes i amb la proposta de reorganització d'algunes experiències municipals.
- 2) Crear un òrgan, espai o canal estable de participació política ciutadana, per al qual donem una sèrie d'orientacions.
- 3) Incorporar infants i adolescents en tota la participació ciutadana, i fer-ho de manera diferenciada i integrada per garantir que siguin degudament tinguts en compte.
- 4) Afavorir un espai públic inclusiu i participat, en què infants i adolescents participin de la transformació de la ciutat, i que tingui en compte la necessitat d'equipaments específics per a ells.

- 5) Repensar la participació de nenes i adolescents en tots els espais de quotidianitat. En aquest punt es fa un recull d'experiències significatives en diferents àmbits, plantejada no com a síntesi ni amb pretensió d'exhaustivitat, sinó com a eina en construcció per anar completant.

Els següents passos en el camí

Des de l'Institut **fem avançar els drets de la infància i l'adolescència generant i compartint coneixement per millorar polítiques locals**. Aquesta és la nostra raó de ser i aquest és el motiu pel qual hem dut a terme aquest informe.

Per això, volem fer èmfasi en què **aquest document de treball no ha de ser un punt d'arribada, sinó un punt d'inici a partir del qual cal seguir treballant**. En aquest sentit, un cop detectats els escenaris de millora, deixem sobre la taula quatre accions com a possibles futurs passos a seguir en el camí:

- 1) Presentar i obrir aquest debat en el marc dels espais consultius i de coproducció amb entitats socials, és a dir, el Grup de treball sobre Igualtat d'oportunitats en la infància del Consell de Benestar Social de l'Ajuntament de Barcelona, i la Xarxa de Drets dels Infants de l'Acord Ciutadà per una Barcelona Inclusiva.
- 2) Recopil·lar i sistematitzar, de manera col·laborativa, experiències valuoses en els diversos àmbits i espais de quotidianitat per tal d'anar completant la taula iniciada amb aquest document i generar coneixement sobre iniciatives i projectes rellevants per a compartir i tenir en compte en una política de promoció transversal de la participació d'infants i adolescents als barris de Barcelona.
- 3) Organitzar espais de treball i debat intern dins de l'Ajuntament de Barcelona per tal d'aprofundir en la discussió política sobre la participació de la infància i l'adolescència en la coproducció de la ciutat i les estratègies més adequades per impulsar-la i acompanyar-la, en endavant.
- 4) Analitzar amb més profunditat aquells escenaris que, en l'actual agenda municipal, es considerin més rellevants i factibles de desenvolupar per tal de seguir contribuint al disseny i implementació de polítiques públiques locals basades en el coneixement.

Estem convençuts que fer avançar tots els drets d'infants i adolescents és imprescindible per millorar les seves vides i la societat en conjunt, i alhora, és factible i hi ha moltes competències i capacitats des del món local. Per això treballem amb documents com aquest que contribueixin a aquesta fita.

INTRODUCCIÓ

Escenari

A inicis del 2016, en reunions amb la Regidoria de Participació de l'àrea de Drets de Ciutadania de l'Ajuntament de Barcelona, la llavors Regidoria de Cicles de Vida, feminismes i LGTBI de l'àrea de Drets Socials (ara Regidoria d'Infància, Joventut i Gent gran), i l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona, es plantegen la necessitat de conèixer millor la situació dels actors, programes i experiències que promouen la participació d'infants i adolescents, amb diverses perspectives i lògiques d'actuació. Aquesta necessitat coincideix en un moment en què l'Institut Infància i Adolescència de Barcelona engega una nova etapa amb la voluntat de contribuir al desenvolupament dels drets d'infants i adolescents no només a partir de demandes d'avaluacions i investigacions, sinó també impulsant treballs a iniciativa pròpia i amb recursos propis vinculats als àmbits de treball prioritaris del pla estratègic de l'Institut Infància i Adolescència 2016-2020 que són ciutadania, benestar i educacions en l'etapa 0-17 amb enfocament de drets.

Les i els ciutadans fins a la majoria d'edat són un col·lectiu especialment invisibilitzat i silenciats en la construcció col·lectiva de la ciutat. La *Carta de Ciutadania. Carta de drets i deures de Barcelona* estableix que totes les persones menors d'edat "tenen el dret a participar en l'elaboració del projecte de ciutat; i que l'Ajuntament promourà experiències i espais de participació ciutadana adreçats als infants i els adolescents" (art.22.e). Es tracta de fer efectiu el seu dret a ser escoltats i que les seves opinions siguin degudament tingudes en compte en la presa de decisions de les qüestions que els afecten, principi general de la *Convenció sobre els Drets de l'Infant de Nacions Unides* (art.12) i de la *Llei catalana dels drets i oportunitats en la infància i l'adolescència 14/2010* (art. 7, 11, 34 i 53).

Objectius

En aquest marc, doncs, es planteja aquest treball per a **contribuir a que l'Ajuntament obri un debat informat sobre com impulsar i acompanyar, de manera proactiva, sistemàtica i transversal, experiències, projectes i canals de participació d'infants i adolescents** que condueixi a una presa de decisions sobre estratègies i mesures concretes per avançar en fer efectius els seus drets de participació en la vida comunitària i en la construcció dels barris i de la ciutat.

L'informe s'estructura en cinc capítols que donen compte dels següents quatre objectius específics següents:

1. Aportar **criteris per a emmarcat el debat** sobre la promoció de la participació ciutadana d'infants i adolescents en la presa de decisions públiques partint de la diversitat d'estratègies complementàries.
2. Aportar **referències internacionals en relació a estratègies de coproducció de la ciutat** incorporant els punts de vista d'infants i adolescents.

3. Identificar el **mapa d'actors i programes municipals amb dimensió participativa de nois i noies i el seu abast territorial** impulsats des de les diferents instàncies de l'Ajuntament de Barcelona.
4. Apuntar **escenaris d'oportunitat per aprofundir en la participació quotidiana de nenes, nens i adolescents** a Barcelona.

Metodologia

Per tal d'abordar els objectius la metodologia emprada s'ha basat en anàlisi documental, prospectiva internacional i vint entrevistes personals. Aquesta ha estat una primera fase de **consulta i revisió documental en relació al subjecte col·lectiu de la infància i l'adolescència, a la participació ciutadana i a la participació concreta d'infants i adolescents**.

En una segona fase s'han **analitzat els actuals i antics programes municipals de participació infantil**. En aquest cas s'ha realitzat una revisió documental i estadística dels programes i s'han realitzat dotze entrevistes entre març i maig de 2016: a dues tècniques municipals dels programes i espais de referència (responsables del Pregó dels Infants i de la Xarxa dels Drets del Infants), així com a nou tècniques en infància i/o educació dels districtes de Barcelona. També, hem entrevistat al director de l'extingit Institut d'Ecologia Urbana de Barcelona (1984-1989). Es va desestimar la realització de grups de discussió amb persones tècniques municipals perquè les diverses convocatòries no van reeixir.

Finalment, una tercera fase s'ha caracteritzat per la recerca d'experiències internacionals i experiències municipals sorgides des del teixit associatiu i educatiu orientades en la transformació de l'entorn i en la incorporació de la mirada i la participació d'infants i adolescents. En aquest segon cas hem **entrevistat tècnics i tècniques d'entitats impulsores de diversos projectes de participació als barris de Barcelona** (La Pell de la Ciutat, Arxiu Alicia, Raons Públiques, Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona, Globus vermell, Fundació Pere Tarrés, Casal de Joves del Poblenou, Ateneu la Flor de Maig)¹.

¹ Per veure la relació total de personal tècnic i entitats entrevistades mirar la taula de l'Annex.

1. LA PARTICIPACIÓ CIUTADANA EN LA INFÀNCIA I L'ADOLESCÈNCIA

En primer terme, clarifiquem des de quin prisma s'han de considerar els drets de la infància, les raons socials de la seva participació social i de què estem parlant quan ens referim a participació, tot identificant diversos marcs de tipologies.

1.1 Els drets d'infants i adolescents davant l'adultocentrisme

Estudiar i analitzar un col·lectiu com la infància ofereix diverses dificultats derivades de la complexitat de caracteritzar i delimitar. En primer lloc, prenem la definició d'infant del dret internacional recollit en la Convenció sobre els Drets de l'Infant, és a dir, **persona fins a la majoria d'edat** i, per tant, ens referim sempre a infància i adolescència. En segon lloc, com qualsevol col·lectiu social, la infància com a col·lectiu és molt heterogènia i viu condicions i circumstàncies diferents pel que fa a edat, sexe, classe social, origen, grup ètnic, diversitat funcional, entorn familiar, en tutela. Diversitat que la fan variar en relació a necessitats, desitjos, problemàtiques i interessos, si bé comparteixen una característica comuna que és atribuir-li una dependència de les famílies que ha esdevingut en **“paternalisme”** i ha comportat una **“invisibilització” de la seva perspectiva col·lectiva**, i en obstacles socials per a ser considerats subjectes titulars de drets independents amb capacitats en desenvolupament per a exercir-los.

En aquest sentit, s'identifiquen **cinc dificultats per a l'emergència de la infància i adolescència com a subjecte de drets** (Erika Alfigeme, Raquel Cantos i Marta Martínez, 2003):

1. La concepció que tenen els pares i mares vers els seus fills i filles com quelcom que és de la seva “propietat”.
2. La representació de que tot allò relatiu a la infància és “privat”, que es viu a l'àmbit familiar i del que l'esfera pública n'ha de quedar al marge (excepte en casos de risc social o desemparament).
3. La visió estereotipada de la infància només com a “futur”, negant d'arrel la qualitat de ciutadania i amb drets en el present.
4. La visió de que són objectes a protegir, com que encara són potencials “víctimes” o, en el cas d'adolescents, “perillosos”.
5. La idea d'“incapacitat”, immadur, sense preparació i de subjecte massa influenciable i manipulable com per esdevenir un subjecte amb igualtat de drets i llibertats.

Aquesta representació social de la infància, però, pateix un punt d'inflexió a partir del paradigma dels drets dels infants i adolescents reconeguts arran de l'aprovació de la Convenció sobre els Drets de l'Infant el 1989. La Convenció concep un infant ciutadà amb capacitats creixents per a exercir els seus drets humans específics i per a jugar un paper social amb necessitats i perspectiva pròpies. Entre d'altres, reconeix una sèrie de drets civils i polítics vinculats amb la participació, en especial, a **l'accés a la informació adequada, a expressar les seves opinions i que aquestes siguin escoltades i tingudes**

degudament en compte en la presa de decisions sobre els temes que l'afecten (articles 12, 13, 14 i 15 i [Observació General](#) nº12 del Comitè dels Drets de l'Infant de Nacions Unides).

Per la seva banda, la Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència aprovada pel Parlament de Catalunya el 2010 estableix que els poders públics han de incrementar la participació social dels infants i els adolescents i generar **espais socials nous que dinamitzin la seva participació** responsable i afavoreixin la convivència i la integració social en l'àmbit veïnal i local (art.11), així com establir **procediments destinats a recollir les opinions** dels infants i els adolescents amb relació a les polítiques, les normes, els projectes, els programes o les decisions que els afecten (art.53).

El reconeixement dels drets i, en especial, els de participació posen en evidència el que ha estat identificat com a “adultocentrisme” vers la infància (de Mause, 1982; Tonucci, 1997; Gaitán, 2006) o “adultocràcia”, “edadisme” o “poder adult” vers la infància, joventut i gent gran (Sagrera, 1992; Paris et al, 2006; Martín-i-Gómez, et al, 2014). Aquest “adultocentrisme” (Gaitán, 2006) constitueix la relació de poder asimètrica que existeix entre adults i infants sustentada per pressupostos biològics i patriarcals que atorguen major o menor poder a les persones en funció del seu gènere i edat. Es tracta d'una relació de poder en la que adults situats en posició de domini exerceixen el seu poder per a garantir, primer, la reproducció d'aquest ordre establert i, en segona instància, desenvolupar el propi privilegi de governabilitat dins d'aquest ordre (Martín-i-Gómez, et al, 2014).

La visió dels infants i adolescents **com a ciutadans de ple dret amb capacitats en desenvolupament i no com a receptors passius de cura i protecció**, ens permet deixar de contemplar les relacions de poder entre adults i infants com a quelcom “natural” i reconèixer-la com una construcció social transformable i una millora en termes democràtics, començant per les concepcions i relacions dels adults cap als infants, principal obstacle per tal de fer efectius els seus drets a ser escoltats, tinguts en compte i participar.

1.2 Raons per a la participació d'infants i adolescents

En relació a la millora de la qualitat democràtica d'una societat, nombroses investigacions han mostrat com les experiències participatives viscudes en la infància beneficien socialment a la col·lectivitat de la que formen part estimulant una ciutadania compromesa i responsable entesa com aquella en la que les persones participen de forma crítica i compromesa des de l'àmbit cívic, associatiu, social o polític, amb un fort sentit de pertinença a la comunitat i amb respecte vers l'entorn i els altres (Novella, Agud, Llena i Trilla, 2013).

La influència que té la participació durant la infància i l'adolescència segons diverses investigacions (Pérez i Mughy, 1988; Zimbardo i Leippe, 1991; Morata, Noguera, Gómez i Trilla, 2014) resulta rellevant en la manera de ser i de pensar, en les relacions amb amigats i amb la resta de la gent, en la vida associativa i el compromís en qüestions socials, i també en les aficions i l'ús del temps lliure (i, en canvi, no han influït en la vida familiar, l'orientació política o creences religioses, estudis escollits o l'orientació professional).

Així, més enllà de les raons jurídiques, podem identificar raons educatives, d'impacte personal i de transformació per comprendre els beneficis socials de participar activament durant la infància i l'adolescència a diferents instàncies públiques o quotidianes de la societat (Novella et al, 2014), que es sintetitzen a la següent taula:

Taula 1. Raons per a la participació d'infants i adolescents.

Raó jurídica:	Infants i adolescents tenen reconegut el dret a participar i a l'exercici de la ciutadania per la Convenció sobre els Drets de l'Infant que genera obligacions als poders públics per generar espais i procediments adequats.
Raó educativa	Experimentar la participació és un aprenentatge i una forma de generar ciutadans compromesos socialment, amplifica les competències socials i habilitats d'organització social. La participació vincula a les persones participants amb la comunitat, les arrela i les compromet amb l'entorn.
Raó d'impacte personal	Mitjançant la participació es configura la identitat, deixant de formar part de forma passiva o consumidora, de la societat per prendre'n part activa, exercint la ciutadania. Ser partícip i prendre part del disseny de processos de participació genera apoderament .
Raó pragmàtica-transformadora	La participació suposa una millora en la presa de decisions , millora el benestar i genera una co-responsabilitat. Incorporar la mirada d'infants i adolescents inclou unes necessitats, problemàtiques i interessos que amb la de l'adult no apareixen.

1.3 Objectius i tipus de participació ciutadana d'infants i adolescents

El concepte de participació s'ha utilitzat en múltiples sentits incloent des de la simple implicació d'una persona en una activitat puntual com a usuària, fins a la implicació activa en l'organització, gestió i presa de decisions en una àrea, activitat, col·lectiu o, fins i tot, en matèria de política pública. Aquest ampli espectre de tipologies de participació requereix d'uns criteris de definició, encara més necessaris si tractem la participació en el cas d'infants i adolescents i pretenem avaluar el seu impacte en la política pública. En aquest sentit, s'identifiquen cinc objectius que han d'abastar els processos de participació en infància (Sarah White i Shyamol Choundhury, 2008):

1. Involucrar al propi grup objectiu en el projecte per garantir el seu bon desenvolupament.
2. Cal que siguin ells i elles mateixes qui s'expressen directament.
3. Ser considerades, efectivament, com a persones amb opinions pròpies valuoses sobre les coses que els afecten i voler escoltar aquestes opcions per tenir-les en compte.
4. Contribuir al desenvolupament de la seva autoestima, les seves capacitats i habilitats.
5. Enfortir la pròpia posició del grup, cosa que significa superar les estructures i relacions de poder, l'apoderament.

Una altra qüestió molt rellevant és que, habitualment, la participació està limitada al llenguatge verbal, predominant en els adults, sense tenir en compte altres formes d'expressió no lingüístiques més presents en la infància (Ligia Galvis, 2006) i això comporta que massa sovint que es prenguin els nens i nenes tan sols com a informants i no com a persones expertes en les seves pròpies necessitats, sensibilitats i voluntats, que és quan, efectivament, s'assumeix que el coneixement professional dels adults és insuficient i pren sentit la seva participació (Gaitán i Liebel, 2011).

Una de les escales de definició dels nivells de participació en infància amb major acceptació és la proposada per Roger Hart (1992) que defineix vuit nivells ascendents de participació en base a la relació de poder i la interacció entre infants i adults, i distingeix entre processos que considera “falsa participació” (manipulada; decorativa; simbòlica) i de “participació real” (rol d'informats, de consultats, de planificadors, e co-executors o de co-directors):

Taula 2. Escala de tipus de participació infantil segons Roger Hart

↓	Falsa participació	1. Manipulada
		2. Decorativa
		3. Simbòlica
	Participació real	4. Participació dirigida, però informada
		5. Participació amb informació i consulta
		6. Participació on experts/adults comparteixen planificació i procés amb infants
		7. Participació planificada i executada pels infants
		8. Participació dirigida i coordinada pels infants/joves amb suport d'experts/adults

Una altra classificació, en base a l'escala de Hart, però amb quatre nivells segons capacitats i necessitats dels participants és la proposada per Jaume Trilla i Ana Novella (2001) on la participació simple correspondria a les tres tipologies de “falsa participació” de Hart, la participació consultiva correspondria als nivells 4-5, la projectiva al nivell 6 i la meta-participació al 7-8.

Taula 3. Tipus de participació infantil segons Trilla i Novella

Tipologies	Descripció	Exemples
Simple	Passiva, infància i adolescència com a espectadores o usuàries de l'activitat .	<i>Descartarem al no tractar-se d'una participació “en la presa de decisions”.</i>
Consultiva	Els adults generen i coordinen els processos participatius amb la finalitat de rebre informació d'infants i adolescents .	<i>Audiència pública, enquestes o entrevistes.</i>
Projectiva	Els adults generen mecanismes de consulta per a permetre que infants i adolescents desenvolupin i avaluin el projecte participatiu .	<i>Consells d'infància municipals o projectes d'infants i adolescents on exerceixen el rol d'investigadors.</i>
Meta-participació	Infants i adolescents són impulsors i gestors dels projectes , generen o reivindiquen espais on ser escoltats i tinguts en compte.	<i>Assemblees o associacions de joves, sindicats, esplais o caus, on menors de 18 anys participen directament de les pròpies qüestions d'organització del grup del que en formen part.</i>

En aquest marc l'objectiu no és graduar de menys a més, sinó aconseguir la transversalitat de la participació d'infants i adolescent en tots els àmbits, tal com explica Novella (en entrevista):

“Hi ha molts espais d'incidència per a la participació, ni un és millor que un altre, ni un ha de substituir a un altre, ni hi ha una jerarquia entre ells. [...] L'objectiu no ha de ser només aconseguir desenvolupar experiències de participació projectiva o de meta-participació de qualitat, però puntuals o anecdòtiques. Una participació consultiva ben feta és millor que una projectiva mal feta. I la participació infantil no pot limitar-se només a processos de participació mitjançant òrgans institucionalitzats, sinó que ha de tenir lloc també en la vida quotidiana”.

Des d'aquesta concepció de necessària complementarietat per avançar en fer més transversal la participació quotidiana d'infants i adolescents en la vida comunitària i social, mostrem una sèrie d'exemples internacionals de participació consultiva, projectiva i de meta-participació:

Cas 1: Consulta Euronet com a participació consultiva

Consulta EURONET sobre la discriminació i l'exclusió social: La Xarxa de promoció dels drets dels infants EURONET va desenvolupar l'any 2000 un ampli conjunt de consultes en cinc països europeus per recollir les opinions de nens i nenes sobre el seu interès a participar en la política i la seva percepció sobre l'existència de discriminació vers els infants.

La recollida de dades va incloure grups de discussió, qüestionaris estandaritzats, entrevistes i trobades amb representants dels infants de tots els països involucrats. Sobre la base de les dades recollides, l'organització va elaborar una sèrie de recomanacions i les va presentar a diverses institucions europees. En la presentació dels resultats van participar-hi representants dels nens i nenes dels diferents països (Lansdown, 2001).

Cas 2: Pressupostos participatius a Barra Mansa com a participació projectiva

Consell dels infants de Pressupostos participatius de Barra Mansa (Brasil): Aquest projecte forma part de la política municipal participativa des de la que s'estableix que una part del pressupost és assignat per consells formats per la ciutadania. El Consell dels Infants inclou un conjunt d'actors (pares i mares, representants d'escoles, ONG vinculades a la infància) entre els quals destaquen en nombre de vots les persones de 9 a 15 anys escollides pels seus companys i companyes a les escoles.

Cada any el Consell disposa d'uns 100.000 euros per a promoure diferents projectes. Les decisions en el Consell es prenen per consens i, tant en els debats com en la votació, els nens i les nenes compten amb iguals drets i deures que els altres representants. Durant tot el procés existeix l'obligació expressa d'incorporar als debats i les decisions les opinions i els desitjos dels nens, nenes i adolescents que hi participen i assegurant que tinguin accés a la informació adequada (Guerra, 2002).

Cas 3: sindicats d'infants treballadors i en situació de carrer com a meta-participació

Sindicat d'Infants Treballadors Bhima Sangha a la Índia: El sindicat va ser creat per nens i nenes treballadors a la ciutat de Bangalore per enfortir la seva capacitat negociadora a l'hora de millorar les condicions laborals i els salaris dels infants treballadors. A data de 2002, el sindicat va arribar a 16.000 membres i la seva direcció estava integrada majoritàriament per nens i nenes. El seu pla d'acció se centrava a denunciar l'explotació dels infants que treballen i a prevenir que n'augmenti el nombre promovent l'escolarització i la responsabilitat de les famílies (Wyness, 2002).

Grup de nens i nenes del carrer Amra (Bangladesh): Es tracta d'un grup nascut als noranta, i que a data de 2008 comptava amb 70 membres distribuïts per diferents zones. En la favela en la que vivien, els nois intentaven ensenyar a llegir i escriure a d'altres nens i nenes i aconseguir millors serveis de salut per al barri. El grup organitzava festes amb els infants i adolescents del barri i va instal·lar una "oficina" d'acollida i de reclamacions per a nens i nenes que veien vulnerats els seus drets (White i Choundhury, 2008).

Moviment de nens i nenes treballadores de Nicaragua: A principis dels anys noranta, en un context de creixent pobresa infantil a Nicaragua uns 100 nens i nenes d'entre 10 i 16 anys, que pidolaven, robaven, recollien fruita i verdures de rebuig, recuperaven llaunes, ampolles i metall de la brossa o buscaven treballs eventuais, es van organitzar per tal de coordinar-se i optimitzar recursos humans i materials (Liebel, 1994).

2. ESTRATÈGIES I CASOS DE COPRODUCCIÓ DE LA CIUTAT AMB I DES DE LA INFÀNCIA I L'ADOLESCÈNCIA

Ja a mitjans del segle XX cert urbanisme reclamava que en el disseny de les ciutats s'havien oblidat dels ciutadans que no fossin adults productius i, en especial, oblidaven els infants, però també les dones, la joventut i la gent gran (Lewis Mumford, 1945). A partir d'aquesta premissa emergeix la proposta de **repensar les ciutats des de la participació i presència de les necessitats i interessos de tots els col·lectius invisibilitzats, especialment ciutadans de 0 a 17 anys**, ja que qui és capaç de tenir en compte les necessitats i desitjos de la infància no tindrà dificultats per considerar les de la gent gran, amb diversitat funcional o en risc d'exclusió social (Tonucci, 1997).

Francesco Tonucci evidencia com en les darreres dècades del segle XX l'imaginari social i les pautes de conducta dels adults en relació als infants han variat tant dràsticament que a l'actualitat els nens i nenes ja no poden ni sortir sols de casa: han perdut la seva presència autònoma a la ciutat condicionant el seu temps lliure, el seu joc i, per tant, el seu desenvolupament. Això és especialment rellevant quan sabem que jugar és reconegut com un dels drets humans específics dels infants i que requereix d'una llibertat i autonomia suficients actualment molt limitades. Les condicions socials i urbanes són completament diferents a les de dècades enrere: per una banda entre el veïnat s'han anat perdent vincles comunitaris de solidaritat i de vigilància col·lectiva; i per l'altra, les relacions a la ciutat s'han tornat més complexes, les distàncies més àmplies i la presència del cotxe més central, dificultant les relacions interpersonals:

“Antes teníamos miedo del bosque [...] cuando nuestros abuelos nos contaban cuentos. [...] En cambio, nos sentíamos seguros entre las casas, en la ciudad, entre los vecinos. Era éste el lugar donde buscábamos a nuestros compañeros y nos encontrábamos para jugar juntos. [...] Todo ha cambiado en el curso de pocas décadas. [...] la ciudad ha perdido sus características, se ha vuelto peligrosa y hostil.”
Francesco Tonucci (1997/2004:21)

Per a revertir aquest escenari, Tonucci va plantejar l'objectiu de construir un **laboratori de coproducció de la ciutat amb i des de la infància** com a estratègia per a recuperar la presència a l'espai públic d'infants i adolescents i fer-los partícips en la construcció quotidiana de la ciutat. El projecte, anomenat [La ciutat dels infants](#) ha esdevingut una referència internacional clau. L'estratègia parteix de la idea que una infància i adolescència participativa repercuteix de forma beneficiosa no només als propis infants i adolescents, sinó socialment perquè suposa desenvolupar una cultura de convivència intergeneracional basada en la empatia i el respecte de diverses necessitats, i comporta formes més democràtiques de presa de decisions i enfortir la comunitat.

Un projecte així posa de relleu el conflicte invisibilitzat de l'*adultocentrisme* i esdevé un estímul polític amb el propòsit de fer emergir tots els interessos i perspectives i no només aquells prèviament articulats i organitzats, mitjançant la generació de condicions ja sigui des de l'administració pública (impulsant i/o finançant estructures i programes), ja sigui des de l'àmbit associatiu i comunitari promovent processos, projectes i experiències de participació sorgides des de baix.

Podem identificar exemples d'altres ciutats i de Barcelona a partir de *tres estratègies* per a desenvolupar experiències de participació, ja siguin consultiva, projectiva o meta-participativa,

vinculades a la idea d'un laboratori de coproducció quotidiana de la ciutat amb i des de la infància i l'adolescència com a espai creatiu on s'experimenta i, alhora, es vetlla per què en les principals decisions públiques es tingui en compte les seves mirades específiques i es faci efectiu el dret a l'interès superior de l'infant:

- a) Estratègia 1: Òrgans estables de participació
- b) Estratègia 2: Processos de participació en diagnosi i co-disseny
- c) Estratègia 3: Apropiació de l'espai i co-responsabilitat

En la tria dels casos per exemplificar les tres estratègies complementàries es té en compte els criteris per al desenvolupament d'una participació de qualitat que es poden sintetitzar en cinc elements clau (Chawla, 2001; Rebollo, 2013) que han estat contrastats i complementats amb els aprenentatges d'experiències de Barcelona recollits a través de les entrevistes realitzades:

1. Els nois i noies **han decidit participar lliurement** i disposen del consentiment informat de les famílies.
2. El projecte de participació **té en compte la comunitat social i veïnal d'on es desenvolupa** i la fa particip, i promou un coneixement i arrelament a l'entorn.
3. Els nois i noies **són recolzats per a expressar els punts de vista propis, amb eines de joc, sensorials i reflexives per argumentar les seves percepcions.**
4. Els nois i noies **formen part de l'elaboració de les conclusions** del procés i no només aporten elements inicials de diagnosi.
5. La institució promotora informa bé dels límits del procés i **té en compte les propostes i demandes dels infants**, ja sigui aplicant-les o argumentant-ne el rebuig.

2.1 Estratègia 1: Òrgans estables de participació

Des dels projectes de participació vinculats a la idea d'un laboratori de co-creació de la ciutat es demana a grups de nens i nenes que, voluntàriament, col·laborin per a assessorar des dels seus punts de vista. No es tracta d'un joc d'imitació dels comportaments adults en un Consell municipal o una proposta d'educació cívica o de treball escolar, sinó que es tracta de proporcionar a la ciutat un espai per **copsar mirades i interessos específics de ciutadans fins als 18 anys amb l'objectiu de canviar la ciutat, no de reproduir-la**. N'és clau la generació de dinàmiques que facilitin una informació adequada per tal que es formin criteris propis i entorns de llibertat, confiança i seguretat perquè expressin les seves opinions, així com les formes adequades per tal que el govern escolti, tingui degudament en compte i respongui.

La primera experiència d'aquests projectes vinculada a La ciutat dels infants va sorgir a Fano (Itàlia), i a partir d'aquesta es van anar desenvolupant a ciutats de major magnitud com Palerm o Roma (Itàlia), Rosario (Argentina) o Montevideo (Uruguai). Aquests òrgans estables coneguts com a Consell dels Infants tracta els diferents problemes sobre els que està treballant el Laboratori (per exemple: el trànsit, l'hospital de pediatria, els espais de joc, la relació amb la gent gran, l'anar a l'escola sols, restaurants i hotels apropiats, o temes proposats pels mateixos consellers). Aquestes iniciatives

sorgides en els consells de la Infància són després presentades al Laboratori, el qual les valora i n'acull una part perquè siguin portades a la pràctica, tot combinant participació consultiva i projectiva. A continuació exposem el cas dels *òrgans estables* pel que fa a les experiències destacables dutes a terme a nivell estatal i català:

Cas 4. Consells d'infants i d'adolescents com a òrgans estables de participació

Consells dels Infants a l'Estat espanyol: s'estima que com a mínim hi ha 115 consells d'infants (els reconeguts en el marc del programa Ciudades Amigas de la Infancia) i en destaquem el funcionament del de Rivas-Vaciamadrid on mitjançant el [Foro Infantil](#) i el [Foro Juvenil](#), infants i adolescents tenen l'oportunitat de projectar propostes concretes en espais reals, a través del programa *Los niños proyectistas*, participant amb dibuixants, dissenyadors i arquitectes del municipi. Aquestes propostes de disseny urbanístic de l'espai públic després són enviades directament als responsables d'urbanisme de la ciutat (Ayuntamiento de Rivas Vaciamadrid, 2016).

A Catalunya hi ha constituïts una quarantena de consells locals d'infants i/o adolescents entre els quals es pot destacar, per la seva trajectòria i rellevància, els de [Granollers](#), [Sant Feliu de Llobregat](#) o Barberà del Vallès. Hi ha diverses modalitats de consell, totes elles comparteixen els objectius, però tenen metodologies força diferents i un abast de les temàtiques molt divers (des de qüestions relatives a festes infantils fins a pressupostos o urbanisme). En qualsevol cas, alguns dels trets compartits i característics són: igualtat de gènere entre els membres, uns 20-30 consellers i conselleres, elecció a partir d'una candidatura voluntària i mitjançant votació directa, per períodes de dos anys. El cas del Consell de Barberà, l'elecció de nois i noies en la primera edició va ser a l'atzar a partir d'un sorteig garantint quotes, però, després de l'avaluació dels infants, es va introduir el criteri de l'explícita voluntarietat de participar.

La Diputació de Barcelona impulsa des de 1997 la [Xarxa de municipis amb projectes de participació infantil](#) per a la formació i intercanvi entre responsables tècnics al voltant de consells d'infants i d'adolescents. Aquesta xarxa agrupa actualment a 35 municipis de la província.

Els darrers anys, arran del [decret 200/2013](#) sobre la creació de consells de participació territorials i nacional derivat de la Llei dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència 14/2010, la constitució d'òrgans estables de participació d'infants i adolescents està en agenda i la Direcció d'Atenció de la Infància i l'Adolescència de la Generalitat de Catalunya convoca un grup de treball, en el qual hi ha representació de l'Ajuntament de Barcelona, malgrat no tenir cap òrgan estable.

2.2 Estratègia 2: Processos de participació en diagnosi i co-disseny

Des dels projectes a desenvolupar per un Laboratori es convida a nois i noies a diagnosticar i dissenyar espais i estructures urbanes reals de la ciutat, amb la col·laboració de tècnics i tècniques urbanistes, arquitectes o psicòlogues. Els processos de participació en diagnosi i co-disseny, són unes experiències d'arquitectura participativa on els usuaris participen de la definició de les

17

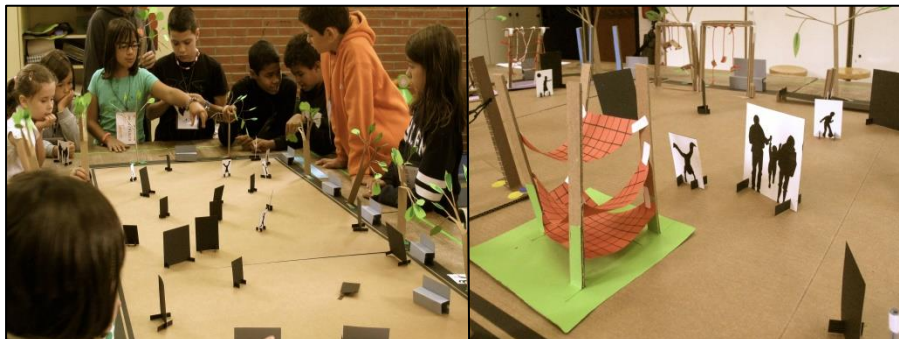
característiques de l'obra sol·licitada al tècnic. Els processos per a conèixer les necessitats i idees dels infants no són enquestes o debats, sinó que es fa a través del dibuix, el disseny gràfic, la fabricació d'una maqueta i l'activitat pràctica. És una experiència que combina l'estratègia consultiva i la projectiva. En mostrem alguns casos destacables:

Cas 5. Kid's Place, diagnosi a Barcelona

Mitjançant una metodologia consultiva i de caràcter experimental, a **Barcelona entre 1989-1990, des de l'Institut d'Ecologia Urbana de Barcelona** es va desenvolupar l'**Enquesta Kid's Place** que constava de dues parts: en la primera calia associar llocs de la ciutat i adjectius (estímuls) de caràcter positiu (simpàtic o bonic), de caràcter negatiu (lleig, avorrit) i de caràcter més neutre; i la segona era una enquesta oberta, on es demanava als infants el seu lloc preferit del barri i de la ciutat, i quins llocs preferien per anar amb els seus pares, així com què farien per millorar la ciutat i el seu barri si fossin l'Alcalde. L'enquesta es va passar a 3.600 infants i adolescents procedents de les escoles de tres districtes (Muntañola i Domínguez, 1992). També, a través d'un joc de fustes construint una maqueta de la ciutat ideal, s'analitzaven rols de gènere en la planificació urbanística (Muntañola, 1989). La voluntat era que aquesta enquesta esdevingués un instrument sostingut en el temps per conèixer les valoracions dels infants per tenir-les en compte en la planificació urbanística de Barcelona, però no va reeixir per canvis de prioritats en l'Ajuntament.

Cas 6. Disseny d'un parc a Portugaleta

Aquest 2016 des de l'Ajuntament de Portugaleta (País Basc) s'ha impulsat el projecte [JolasPlaza](#), un **projecte de participació d'infants en el disseny d'una zona de joc a la plaça** Maestro Mateo Hernández en el barri de Repélega. El programa ha estat desenvolupat per la plataforma Arkintente i ha consistit en tres fases principals. Una primera d'anàlisi i diagnosi d'altres parcs conjuntament amb el futur arquitecte director de l'obra del parc. Una segona basada en el disseny, dibuix i anàlisi de les necessitats d'ús. I finalment una tercera fase de debat en assemblees per a consensuar un únic disseny que satisfés totes les necessitats i portar-lo a escala maqueta. Finalment, a falta d'executar-se, el programa compta amb una darrera fase que consistirà en el seguiment i comprovació de la construcció i materialització del disseny.

Cas 7. Escola d'arquitectura Arkki de Hèlsinki

A la dècada dels 90, a Hèlsinki (Finlàndia), impulsada per Pihla Meskanen, es va crear **una escola d'arquitectura per a infants: [Arkki, School of Architecture for Children and Youth](#)**. Des de Arkki s'estimula i treballa l'aprenentatge i la imaginació sobre l'espai, oferint cursos d'arquitectura, arts visuals i educació mediambiental mitjançant maquetes amb tot tipus de materials i escales. Una orientació i uns aprenentatges que, tot i que els infants no s'acabin dedicant a l'arquitectura o enginyeria, permeten a nois i noies imaginar i prendre part de l'entorn que els envolta i de la ciutat en la que volen viure.

Un procés participatiu d'infants i adolescents esdevé una oportunitat, no només pel seu arrelament al barri, sinó també per a l'enfortiment de l'associacionisme veïnal. En aquesta línia hem identificat tres experiències relatives a diagnosi participativa i co-disseny a Barcelona que resulten rellevants pel caràcter de les seves sessions preparatòries i d'aprenentatge prèvies a la participació i deliberació, així com pels seus elements creatius, expressius i sensorials.

Cas 8. Barri espai de convivència de la FAVB com a diagnosi participativa

La Federació d'Associacions de veïns i veïnes de Barcelona (FAVB) desenvolupa des de l'any 2000 el projecte **[Barri Espai de convivència](#)** amb l'objectiu de fer diagnòsics veïnals participatius sobre els barris, dinamitzar el debat veïnal i sensibilitzar vers la convivència. L'equip tècnic de la FAVB, conjuntament amb l'AVV del barri, recullen i elaboren una anàlisi prèvia sobre la història contemporània, les reivindicacions i la realitat sociodemogràfica del barri. Aquest coneixement permet introduir a nois i noies en el passat físic i social del seu entorn i incorporar una perspectiva de barri en la seva valoració i debat. Unes activitats que es concreten en xerrades amb il·lustracions i fotografies i mitjançant passejades pel barri, donant a conèixer la història i el territori, també, a professorat. Agafant l'experiència d'aquest projecte al barri de la Marina, a la Zona Franca, l'any 2015, podem visualitzar la rellevància d'introduir la història del barri i de la comunitat veïnal en la posada en valor que fan els infants. El projecte dut a terme el 2015 a la Marina (Zona Franca) mostrava En aquest cas es va donar

un clar canvi de percepció i implicació per transformar el barri que, en un inici era percebut com a entorn d'exclusió i que posteriorment en el debat es va percebre com a entorn amb passat lluitador i treballador.

Els infants més petits, d'entre 7 i 9 anys, participen dibuixant sobre "allò que m'agrada" i "allò que no m'agrada" i els adolescents analitzen i debaten a partir dels dibuixos, contesten a un qüestionari obert on se'ls pregunta sobre "el millor del barri" (els punts forts) i "el pitjor" (aspectes negatius) i què caldria per millorar el barri.

Cas 9. Plaça de les Glòries com a diagnosi participativa amb La pell de la ciutat

La Pell de la ciutat és una entitat que realitza projectes per a contribuir a l'anàlisi, la reflexió i la transformació de l'espai públic. El 2015 treballà en l'entorn de la [Plaça de les Glòries](#) en un procés participatiu amb infants de les escoles Els Encants i La Farigola del Clot. Un element destacat, compartit també en altres entrevistes, és el de la idoneïtat de contactar i reconèixer la feina realitzada per les persones professionals de l'Ajuntament, tècnics de barri i d'educació, ja que la seva relació amb les direccions de les escoles és clau en el desenvolupament efectiu de les activitats. De forma introductòria desenvolupen unes sessions per treballar les capacitats per construir un relat propi amb el seu punt de vista i, després, dinàmiques per a treballar les percepcions de sensacions del cos, així com introduir-los en el llenguatge ambiental i en els mapes. Finalment s'elabora de forma col·lectiva una diagnosi de l'espai concret basada en percepcions i vivències que han sentit en cada espai i moment tenint en compte diversos elements: cos, mirada, sensació de benestar, intimitat i comoditat, o misteri.

Cas 10. Arxiu Alicia a Poble Nou com a diagnosi i co-disseny

L'**Arxiu Alicia** és un projecte d'impuls de processos de participació, diagnosi urbana i producció cultural que en la seva [primera edició](#) s'ha desenvolupat a l'Escola La Llacuna del Poblenou, en la que nens i nenes esdevenen investigadores, autores i creadores dels propis continguts de diagnosi, participació i transformació de l'espai públic. Inicien els treballs amb **activitats vinculades amb l'aprenentatge en reflexivitat, és a dir, el que es pretén amb aquestes activitats és esbrinar com expliquen i com viuen nois i noies els espais i els temps, i com interpreten aquesta vivència**, treballant amb conceptes i idees abstractes. Els infants desenvolupen una recerca, que s'anomena "anar a caçar": observació etnogràfica, diari de camp, recollir dades sobre elements immaterials com els sons, sobre què hi passa i quines persones hi ha, i realització d'entrevistes sobre el barri. Organitzats en grups de diferents edats i comparteixen i analitzen tota la informació, per elaborar una diagnosi col·lectiva, processant elements positius i negatius i ubicant-los en mapes. Finalment, a partir dels conceptes d'ús i d'apropiació porten a terme accions com ocupar solars per fer-hi activitats.

2.3 Estratègia 3: apropiació de l'espai, autogestió i co-responsabilitat

Una altra de les estratègies per a fomentar la participació ciutadana de nois i noies a la ciutat passa per recuperar l'autonomia de nens i nenes a l'espai públic a partir de la modificació tant dels espais com de les actituds i relacions adultes vers els infants, tot combinant participació consultiva, projectiva i meta-participació. A continuació mostrem quatre casos de referències internacionals d'exemples destacables en el disseny, apropiació i co-responsabilitat d'infants i adolescents en la transformació de la ciutat incloent experiències dirigides i executades per adults seguint les decisions preses per infants i adolescents (els casos de co-disseny urbanístic a Amsterdam i Copenhaguen) i també on els infants i joves prenen el paper de protagonistes socials en la seva apropiació i responsabilitat social (els casos de les mobilitzacions i intervencions per la pacificació del trànsit a Amsterdam i a Fano):

Cas 11. Parcs populars d'Aldo Van Eyck a Amsterdam

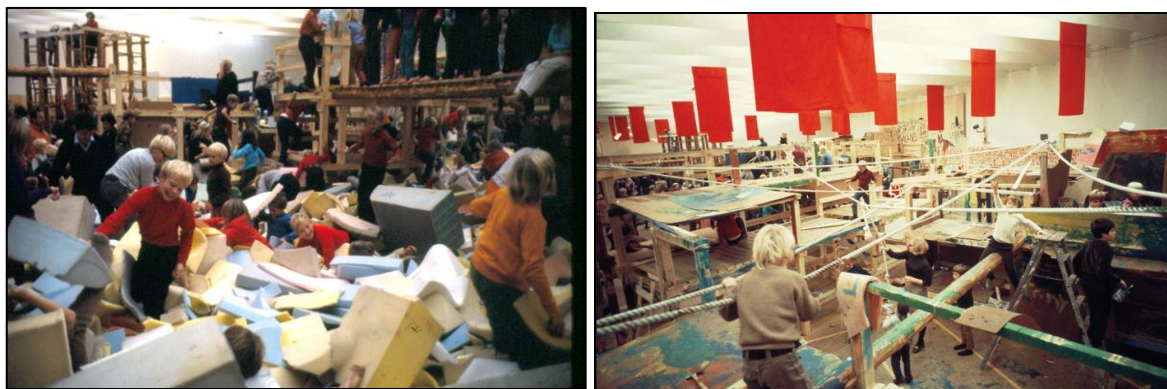
A Amsterdam a partir dels anys 70 destaquen els projectes de l'Oficina d'obres públiques engegats per l'arquitecte [Aldo Van Eyck de "Parcs Populars"](#). El punt de partida del disseny i l'emplaçament d'aquests parcs, no responia a un pla a priori, sinó que era en resposta directa a les demandes populars davant d'espais abandonats de la post-guerra. Aldo Van Eyck va ser dels primers arquitectes en introduir en el disseny de les seves obres arquitectòniques el punt de vista de la major part de les persones usuàries, que havien estat oblidades: els infants. Aquesta perspectiva l'aplicaria no només en parcs, sinó també en escoles i orfenats.

En aquest mateix sentit són destacables les obres a Copenhaguen (Dinamarca) de Palle Nielsen per a parcs infantils en barris populars. Uns parcs dissenyats exclusivament per al joc dels infants dirigits des de la perspectiva dels propis infants.

Cas 12. Exemple d'apropiació de la ciutat a Estocolm

El 1968, [Palle Nielsen va proposar al Moderna Museet d'Estocolm \(Suècia\) construir un parc infantil d'aventures](#) a l'interior del museu i hi va instal·lar l'anomenat "model per a una societat qualitativa", que oferia un espai només per a infants, sense pares ni educadors que tutelessin què era el que s'hi podia fer o no (Larsen, Mari i Nielsen, 2010).

Cas 13. Stop Kindermood a Amsterdam com a apropiació de la ciutat

Al barri de Pijp d'Amsterdam (Holanda) l'any 1972 van haver-hi fortes mobilitzacions al voltant de la [campanya "Stop Kindermoord"](#) des de la que el veïnat, i especialment un grup de nens i nenes que van ser protagonistes de les demandes, reclamaven la pacificació de l'espai públic i distribució equitativa d'usos, que aquell moment estava gairebé totalment dirigit als automòbils. D'aquell cicle de protestes s'engegaren processos de planificació urbanística estretament lligats amb la participació veïnal i infantil (Gehl, 2010).

Cas 14. Tancament al trànsit i multa dels infants com a apropiació de la ciutat a Fano

A Fano, davant la preocupació que la ciutat no estava pensada per a les persones que es movien a peu, es va destacar que els automòbils ocupaven amb l'estacionament molts espais destinats a jugar i que, aquest fet, significava un perill pels infants. Davant d'aquesta situació es va tirar endavant la proposta de **tancar la ciutat a la circulació un dia a l'any**, perquè els nens i nenes poguessin jugar als carrers.

Un altre experiència de Fano és el del **projecte [La multa dels nens a vehicles que incorren en infracció de trànsit](#)** (per exemple, per estacionar a les voreres obligant a que nens vianants hagin de baixar a la calçada), implementada amb la col·laboració de l'Assessoria de Trànsit de la ciutat. Els infants poden imprimir el paper de la multa i deixar-lo a l'automòbil, que tot i no ser efectiva constitueix una "multa moral" (Tonucci, 1997). Un projecte també implementat al [Prat del Llobregat](#) el 1999.

Algunes experiències de Barcelona on són els adolescents els propis impulsors i protagonistes dels projectes serien les assemblees i associacions de joves, espais o caus en els que nois i noies participen sobre qüestions pròpies de l'organització del grup del que formen part. A continuació mostrem quatre experiències d'apropriació de l'espai i d'autogestió que resulten destacables pel paper de co-responsabilitat, com ara transformacions de patis de les escoles, o gestió d'equipaments com ara els casals de Joves o d'ateneus populars.

Cas 15. Transformació de patis escolars com a apropiació de l'espai

Raons Públiques és una cooperativa d'urbanisme especialitzada en processos de participació en la construcció i transformació de l'espai que ha impulsat la participació infantil en processos de disseny i transformació dels patis de l'[Escola La Pau](#) i de l'[Escola Dovella](#) (Sant Martí). Consideren imprescindible per a un desenvolupament efectiu que tots els agents vinculats amb els nois i noies, és a dir direcció del centre, docents i famílies, hi estiguin implicats. En el cas de l'Escola La Pau que no disposava d'una AMPA que cohesionés les famílies, es va iniciar el projecte generant les condicions associatives prèvies per a la implicació dels pares i mares en tot el procés.

En el disseny de la transformació del pati a l'Escola de La Pau, els infants van treballar amb mapes i sobre les expectatives de pati ideal, la materialització mitjançant la construcció amb objectes. Es tractava d'un procés que implicava la seva tangibilitat final amb una transformació física. Així, per a evitar propostes impossibles, es va fer un taller d'auto-construcció en cartró a escala real. Cada grup en els que es distribuïen nens i nenes feia un prototip. Aquesta metodologia va permetre portar a escala i possibilitat real les propostes de transformació de l'espai físic (construir bancs, tobogans, naus,...).

També el Globus vermell, col·lectiu d'arquitectes que fomenta una ciutadania crítica en vers l'entorn urbà i realitza activitats i processos de participació sobre la transformació de l'espai públic, presenta aprenentatges respecte la [transformació del pati en mig del bosc de l'Escola del Parc del Guinardó](#). Aquest procés va consistir en una diagnosi participada per infants d'entre 3-6 anys sobre l'espai del pati a nivell arquitectònic a partir de les sensacions que sentien en els diferents espais del pati (vistes, vegetació, recorreguts, intimitat, amagatalls, pors, usos). Per a posteriori decidir sobre la decoració i transformació dels diferents espais.

Cas 16. Casals de joves amb adolescents com a autogestió i co-responsabilitat

El **Casal de Joves del Poblenou** i el **Casal de Joves del Clot-Camp de l'Arpa** són nous equipaments municipals amb una llarga història de reivindicació per part del teixit associatiu juvenil d'aquests barris. En el cas del Poblenou, l'any 2000 es constitueix la [Coordinadora d'Entitats Juvenils del Poblenou La Xemeneia](#) (caus, espais i col·lectius juvenils) per fer el seguiment de la construcció del Casal de Joves a Can Ricart i ser-ne l'entitat gestora. Els adolescents i joves han participat directament en la reivindicació de l'equipament, en la proposició del seu disseny i dels diferents usos. Durant el curs 2015-2016 amb la construcció de l'equipament a punt de culminar-se, mitjançant convocatòries obertes a tots els i les joves interessades del barri, des de la Xemeneia fan jornades participatives per a avançar en la definició del projecte.

En el cas del Clot-Camp de l'Arpa, fou arrel de la constitució de "[La Pinya, coordinadora d'entitats juvenils del Clot-Camp de l'Arpa](#)" (també amb espais, caus i associacions de joves) que s'articulà primer la reivindicació de l'equipament, i després la gestió que, des del 2014, és auto-gestionada, fent-se responsables de l'organització i programació de les activitats, així com obertura i manteniment de l'espai.

Aquest tipus de gestió és el que històricament s'ha desenvolupat en els equipaments juvenils de Nou Barris ([Casal de Joves de Roquetes](#), [Casal de Joves de la Prosperitat](#) i [Casal de Joves de la Guineueta](#)). Són casals amb una gestió cívica, on són les entitats les que gestionen l'equipament. Aquesta gestió, en cas de no disposar de partida pressupostària per al manteniment o per a la gestió tècnica, pot produir un ofegament per part de les entitats juvenils, ja que el temps dedicat al manteniment i a la gestió tècnica redueix la pròpia capacitat de les entitats per a desenvolupar activitats i participar en la vida comunitària.

Finalment podem identificar la gestió d'equipaments juvenils municipals com l'[Espai Jove Garcilaso](#) de Sant Andreu o l'[Espai Jove Boca Nord](#) d'Horta-Guinardó que, si bé són gestionats per empreses, tenen una forta orientació a donar resposta i acollida a totes les necessitats o propostes sorgides del teixit associatiu juvenil del barri o del districte i poden donar-se experiències i projectes concrets molt participats i auto-organitzats.

Cas 17. Ateneus com a autogestió d'espais i equipaments

L'Ateneu Popular La Flor de Maig fou construït per una cooperativa d'estalvi i consum el 1890 al barri del Poble Nou. Després d'haver estat tancat i expropiat durant el franquisme, durant la transició, i fruit de la mobilització veïnal, l'Ajuntament en paga el lloguer com a equipament fins que el 2012, any en què deixa de fer-ho. Les entitats veïnals, i de forma destacada les juvenils, es van mobilitzar i van ocupar l'espai aconseguint que el 2014 l'Ajuntament el comprés i cedís als col·lectius que l'estaven gestionant. **La gestió de La Flor de Maig és un exemple de projecte amb dimensió intergeneracional** al declarar-se "espai lliure d'opressions, entre d'altres, per raó d'edat" i destacant la voluntat d'evitar les relacions de "poder adult" en vers als i les adolescents i joves. Aquests, un dia de cada cap de setmana, autogestionen l'[Espai Jove de La Flor de Maig](#)'.

3. PUNTS DE PARTIDA MUNICIPALS PER A LA PARTICIPACIÓ DE NOIS I NOIES: ACTORS I PROGRAMES

A la ciutat de Barcelona existeixen diversos actors municipals que, amb diferents enfocaments i metodologies, desenvolupen en paral·lel programes o processos que impliquen participació d'infants i adolescents. A causa de la diversitat i complexitat institucional de l'Ajuntament de Barcelona pel que fa als agents implicats en projectes i programes que tenen una dimensió més o menys significativa en termes de participació de nois i noies, es fa necessari, en primera instància, identificar el mapa d'actors i l'abast dels principals programes que impulsen.

3.1 Actors municipals

En l'organigrama municipal, de les cinc Àrees de govern, la participació és objecte de treball o consideració directament en tres d'elles: Àrea de Drets Socials; Àrea de Drets de ciutadania, participació i transparència; i Àrea d'Ecologia, urbanisme i mobilitat. També cal tenir en compte les instàncies territorialitzades a l'àmbit dels districtes que tenen un paper cada vegada més rellevant, ja siguin tècnics d'infància, joventut, educació i/o participació. A continuació plasmem una taula amb la distribució d'unitats organitzatives responsables i els programes municipals:

Taula 5. Actors i programes municipals d'àmbit de ciutat i districtes vinculats a la participació de nois i noies

Àrea	Unitat política	Unitat organitzativa	Programa
Drets socials	Comissionat d'educació – 3a Tinència d'Alcaldia	IMEB – Direcció de promoció educativa	- Audiència pública de nois i noies (àmbit ciutat) - Camins escolars
	Regidoria infància, joventut i gent gran – 3a Tinència d'Alcaldia	Departament de promoció de la infància	- Pregó dels Infants
		Departament d'adolescència i joventut	- Procés participatiu PAM (Joves i espai públic)
Drets de ciutadania, participació i transparència	Regidoria de participació i districtes – 4a Tinència d'Alcaldia	Direcció de democràcia activa i descentralització	- Procés participatiu PAM (Manual de participació...) - Normativa de regulació de la participació
Ecologia, urbanisme i mobilitat	5a Tinència d'Alcaldia	Direcció de serveis de comunicació i participació	- Procés participatiu PAM (Urbanisme participatiu...) - Processos de participació ciutadana en transformacions urbanístiques

Districtes	Consellers i conselleres d'infància i/o educació	Tècnics i tècniques d'infància i/o educació	<ul style="list-style-type: none"> - Audiència pública de nois i noies (àmbit districte) - Procés participatiu PAM-PAD (Barris i districte)
-------------------	--	---	---

Més enllà de l'organigrama municipal, des de l'Ajuntament històricament s'han promogut espais de consulta i de coproducció amb entitats i actors socials, entre els que cal tenir en compte, especialment, tres actors: la [Xarxa de Drets dels Infants](#), creada el 2011 en el marc de l'Acord Ciutadà per una Barcelona Inclusiva i amb una vintena d'entitats membres amb la coordinació tècnica del departament de promoció de la infància; el [Grup igualtat d'oportunitats en la infància](#), dins del Consell Municipal de Benestar Social, amb una trentena d'entitats i responsables de serveis municipals i refundat el desembre de 2015 per donar-li una orientació més operativa i d'equitat; i el [Consell de la Joventut de Barcelona](#) que agrupa múltiples entitats de base associativa d'adolescents i joves de la ciutat.

3.2 Programes municipals amb participació i el seu abast

A continuació es sintetitzen els diferents programes impulsats per l'Ajuntament amb forta dimensió de participació infantil, pràcticament tots ells amb implicació de centres d'ensenyament.

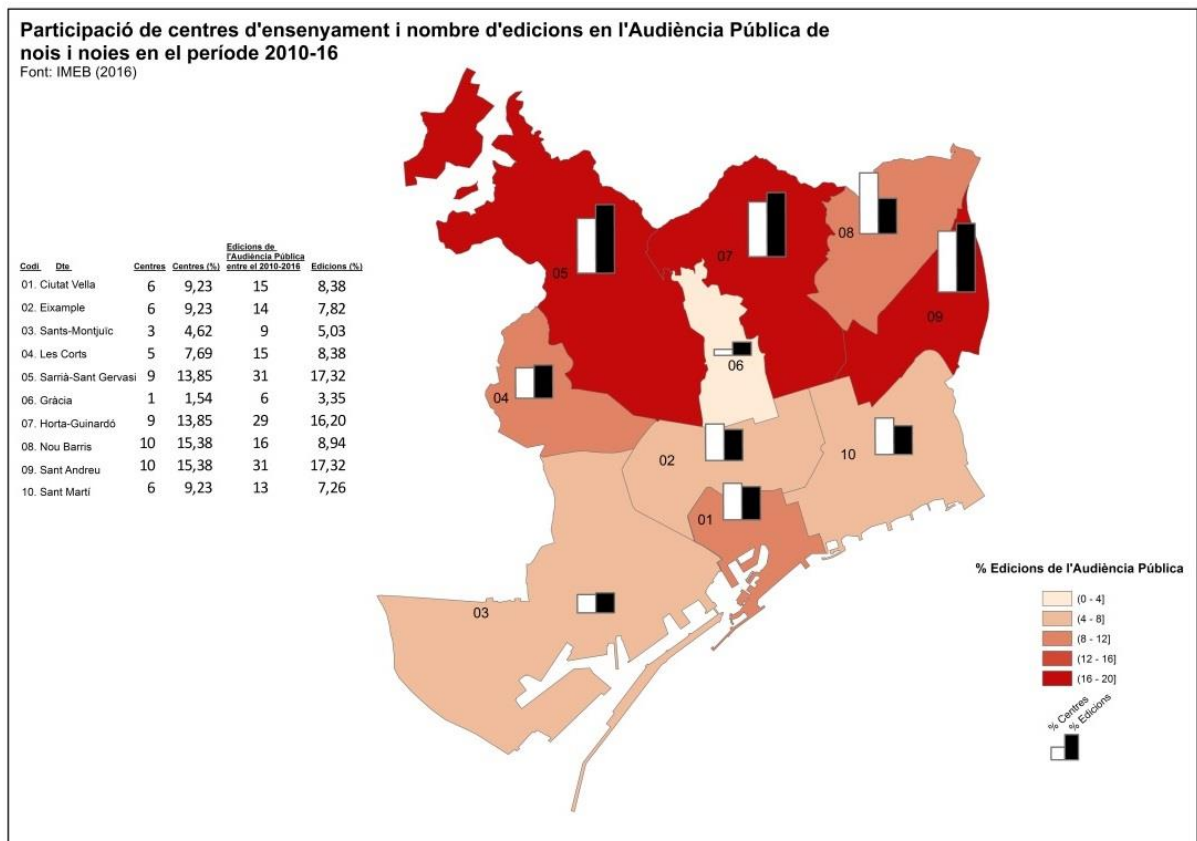
1. [Audiència Pública de nois i noies de Barcelona](#) (de ciutat i de districtes)

Es desenvolupa aquest programa educatiu des del curs 1994-95 promogut per l'IMEB (i amb un parèntesi els anys 2012-2016 amb la gestió de la unitat de Participació). El programa pivota en els centres escolars de primària (6è), secundària i educació especial a través de treballs d'aula i de trobades intercentres, ja siguin coordinades per l'IMEB o pels districtes (en l'edició del curs 2015-16 sis districtes van dur a terme Audiència de districte: Nou Barris, Sant Andreu, Sarrià-Sant Gervasi, Les Corts, Sant Martí i Ciutat Vella). Es treballa un tema que cada curs proposa l'Ajuntament, sobre el qual ofereix materials educatius tipus unitats didàctiques i que parteix de la voluntat d'implicació dels mestres i no dels nens i nenes. Finalitza amb la presentació de diagnòstic i propostes recollides en un document final al Consell de Cent de l'Ajuntament davant Alcaldia i els grups municipal, prèvia petició formal d'Audiència al registre municipal. Els nois i noies no juguen cap paper en el seguiment de les seves propostes ni hi ha procediments previstos per al retorn tècnic, més enllà del moment polític i simbòlic de posada en comú de les visions dels nois i noies sobre el tema plantejat. En aquest sentit, l'objectiu del programa és més enfocat a educar en la participació i des d'una lògica escolar que no pas un exercici de participació ciutadana més projectiva o de meta participació.

Pel que fa a l'abast del programa, s'evidencien fortes diferències territorials de desenvolupament: des del 2010, en les darreres sis edicions, s'han desenvolupat 179 experiències, les quals es concentren en tres districtes, amb una trentena d'experiències en diferents escoles i instituts en cada un dels tres districtes de Sant Andreu, Sarrià-Sant Gervasi i Horta-Guinardó (barra negra del mapa). En canvi, a altres districtes com Nou Barris tan sols arriben a la meitat (tot i que amb nou centres

involucrats) o, en el cas de Gràcia, s'han desenvolupat sis experiències i en un únic centre educatiu (barra blanca).²

Mapa 1. Centres d'ensenyament participants a l'Audiència Pública 2010-2016 per districtes

² Durant el curs 2016-2017 l'Institut Infància i Adolescència, en col·laboració amb el grup de recerca GREM de la UB, realitzarà una avaluació d'aquest programa amb l'objectiu d'identificar-ne propostes de millora per tal que tingui més impactes en la millora dels barris i la ciutat a partir de l'exercici de ciutadania dels nois i noies.

2. El Pregó dels Infants

Des de 2008 impulsat per la Regidoria d'Infància, Joventut i Gent Gran de l'Àrea de Drets Socials es realitza anualment el [Pregó dels Infants](#) per als nens i nenes de tercer, quart i cinquè de primària per a introduir-los en dinàmiques participatives. Les escoles de primària són convidades a participar-hi amb l'objectiu de generar un pregó de manera col·laborativa, consensuada i creativa, en format de vers, per a les festes de Santa Eulàlia. El programa contempla una segona part centrada en elaborar un manifest de propostes a nivell de districte amb una orientació participativa estretament vinculada a la diagnosi de l'entorn de barri. Tot i així presenta limitacions pel que fa a la consideració en termes de política pública de les aportacions dels nens i nenes i resulta més adreçat a educar-se en la participació que no ha contemplar els resultats de la mateixa.

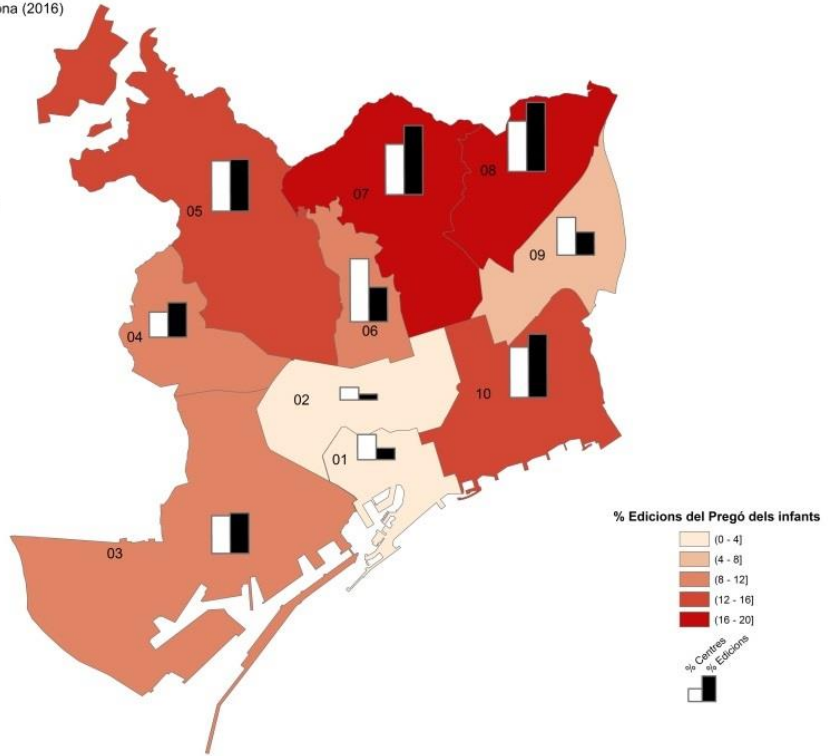
A nivell municipal i a nivell de districtes, en els darrers sis anys s'han desenvolupat 70 experiències que s'han concentrat als districtes d'Horta-Guinardó i Nou Barris amb dotze edicions i Sant Martí amb onze (barra negra en el mapa) i el nombre de centres educatius involucrats per districte va d'un a cinc, Eixample i Gràcia, respectivament, (barra blanca).

Mapa 2. Centres d'ensenyament participants al Pregó dels Infants 2010-2016 per districtes

Participació de centres d'ensenyament i nombre d'edicions en el Pregó dels infants en el període 2010-16

Font: Àrea de Drets Socials de l'Ajuntament de Barcelona (2016)

Codi	Dte.	Edicions del Pregó dels infants entre el 2010-2016			
		Centres	Centres (%)	Edicions	Edicions (%)
01.	Ciutat Vella	2	6,25	2	2,86
02.	Eixample	1	3,13	1	1,43
03.	Sants-Montjuïc	3	9,38	7	10,00
04.	Les Corts	2	6,25	6	8,57
05.	Sarrià-Sant Gervàs	4	12,50	9	12,86
06.	Gràcia	5	15,63	6	8,57
07.	Horta-Guinardó	4	12,50	12	17,14
08.	Nou Barris	4	12,50	12	17,14
09.	Sant Andreu	3	9,38	4	5,71
10.	Sant Martí	4	12,50	11	15,71

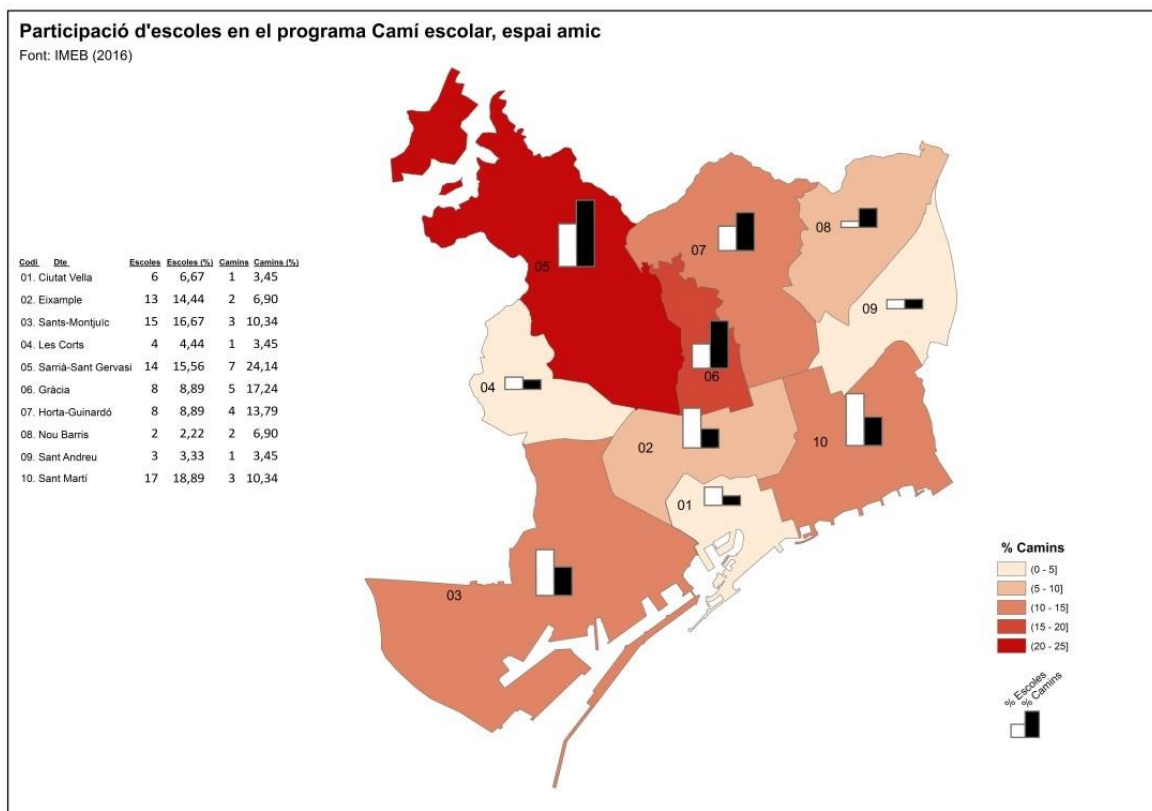
	Audiència Pública de nois i noies						Pregó dels infants						
	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	
CIUTAT VELLA													
Escola Cervantes		x	x										
Escola Pau Claris					x								
Escola Pia Sant Antoni	x	x	x	x	x		x						
Escola Sant Felip Neri	x	x	x	x	x		x						
Escola Vedruna-Àngels						x							
Institut Milà i Fontanals						x							
EIXAMPLE													
Centre López Vicuña						x							
Escola Joan Miró		x	x	x									
Escola IPSI												x	
Escola Fort Pienc	x												
Escolàpies Lúria				x	x								
Institut Ernest Lluch	x	x	x	x	x	x							
Institut Poeta Maragall		x											
SANTS-MONTJUÏC													
CEIP Pràctiques II							x	x					
Escola Barrufet	x	x		x				x	x	x			
Escola Joan Pelegrí	x	x	x	x	x								
Escola XXV Olimpíada				x									
Institució Montserrat												x	
LES CORTS													
Escola Lavínia			x	x	x			x					
Escola Paideia	x		x	x	x	x	x	x	x	x			
Escola Pare Manyanet				x									
Escola Sant Ramon Nonat Sagrat Cor			x	x	x								
Escola Santa Teresa de Lisieux			x	x	x								
SARRIÀ-SANT GERVASI													
Centre Educatiu Projecte							x	x	x	x	x		
Escola Aspasm		x		x									
Escola Augusta					x								
Escola Fàsia			x	x	x	x							
Escola Frederic Mistral - Tècnic Eulàlia				x	x	x							
Escola Mare de Déu del Roser de Les Planes									x				
Escola Nausica	x	x	x										
Escola Orlandai								x		x			
Escola Projecte	x	x	x	x	x	x						x	
Escola Sil													
Institut Josep Serrat i Bonastre	x	x	x	x	x	x							
Institut Mendez i Pelayo			x	x	x	x							
Institut Montserrat	x												
GRÀCIA													
Escola Jesuïtes Gràcia – Kotska											x	x	
Escola Reina Violant – Comas i Solà												x	
Escola Sant Josep – Teresianes												x	
Escola Vedruna												x	
Escola de Vida Montserrat d'ACIDH	x	x	x	x	x	x						x	
HORTA-GUINARDÓ													
Escola Àngels Garriga	x												
Escola Coves d'en Cimany												x	
Escola Mare de Déu de Montserrat	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Escola Piaget		x	x	x	x								
Escola Pit-Roig			x	x	x								
Escola Rel	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
Escola Virolai	x	x	x	x	x	x						x	
Institut Collserola	x												
Institut Joan Brossa												x	
UEC Fundació Adsis Carmel												x	
NOU BARRIS													
Escola Agora					x			x		x			
Escola Aiguamarina								x	x	x	x		
Escola Cor Maria Sabastida				x	x	x							
Escola Elisenda de Montcada				x	x								
Escola Mercè Rodoreda				x								x	
Escola Mestre Morera				x									
Escola Pia Luz Casanova						x							
Escola Prosperitat	x		x	x			x	x	x	x			
Escola Tomàs Moro				x									
Escola Victor Català				x	x								
Institut Santa Pau - PIFMA	x												
SANT ANDREU													
CEE Sants Innocents	x	x	x	x	x	x	x	x					
Escola Bon Pastor		x	x										
Escola Gavina						x			x				
Escola l'Esperança												x	
Escola Laia						x							
Escola Torrent d'en Melis								x					
Institut l'Alzina	x	x	x										
Institut Bon Pastor		x	x	x									
Institut Príncep de Viana				x	x	x							
SES Comas i Solà		x	x	x	x	x							
SES Cristòfol Colom		x	x		x								
SANT MARTÍ													
Escola Antoni Brusi										x	x		
Escola Barri Besòs					x	x							
Escola Especialitzada La Sagrera								x		x			
Escola La Llacuna del Poblenou							x	x					
Escola Voramar	x	x					x	x	x	x			
Institut Front Marítim						x							
Institut Infanta Isabel d'Aragó		x											
Institut Joan d'Austria	x	x	x	x	x								
Institut Salvador Espriu						x	x						
	82	23	26	30	37	39	24	11	16	9	13	10	11

3. Camí escolar, espai amic

Pel que fa al programa *Camí escolar, espai amic*, impulsat per l'IMEB, és destacable la dimensió participativa de nois i noies en algunes fases de la seva metodologia i desenvolupament, més enllà de la implicació d'altres actors, tant de la comunitat educativa (professorat i famílies) com del barri (veïnat i comerciants). L'objectiu és generar condicions en l'espai públic que permetin als infants i adolescents tenir un grau més alt d'autonomia i seguretat en els desplaçaments entre casa seva i l'escola. El projecte de camí escolar inclou una diagnosi co-participada on es descriuen els itineraris i els problemes de mobilitat principalment com a vianants, a partir de la qual, conjuntament amb tècnics de districte i Guàrdia urbana, les escoles i AMPA formulen un pla d'acció que inclou, generalment, millores en la senyalització i ordenació del trànsit. Tot i així, en l'elaboració participativa de la diagnosi realitzada als centres, no sempre inclou suficientment les veus dels infants.

Des del 2000 fins al 2016, un total de 90 centres d'educació infantil i primària han participat del disseny dels 33 camins. La majoria d'escoles són als districtes de Sant Martí, Sants-Montjuïc i Sarrià-Sant Gervasi (barra blanca), mentre que el major nombre de camins a Sarrià-Sant Gervasi i a Gràcia, amb set i cinc respectivament (barra negra).³

Mapa 3. Escoles vinculades al Camí escolar per districtes

³ Durant el curs 2016-2017 l'Institut Infància i Adolescència realitzarà una avaluació d'aquest programa amb l'objectiu d'identificar-ne propostes de millora per tal que tingui més abast transformador de l'espai públic i més dimensió participativa amb perspectiva d'equitat arreu de la ciutat.

4. Sessions participatives amb infants i adolescents pel Programa d'Actuació Municipal

Des de la Regidoria de Participació de l'Ajuntament de Barcelona s'ha impulsat el procés participatiu del Programa d'Actuació Municipal pel mandat 2015-2018 mitjançant, per una banda, el portal [DecidimBarcelona](#) on la ciutadania pot contribuir amb propostes pròpies i valoracions de les propostes d'altres persones; i per l'altra, la convocatòria de sessions presencials de participació i debat entre els mesos de febrer i abril de 2016 arreu de la ciutat. Aquest procés participatiu sobre el PAM ha implicat, en la seva planificació i desenvolupament de debats i qüestions vinculades amb la infància, diverses instàncies municipals en funció del tema: joves i espai públic (Departament d'adolescència i joventut), urbanisme participatiu (Direcció de comunicació i participació de l'Àrea d'Ecologia, urbanisme i mobilitat) o barris i districte en el cas del PAD (conselleries i personal tècnic dels districtes).

Pel que fa a la participació de nenes, nens i adolescents hi ha hagut tres modalitats: la primera, cinc sessions de convocatòria oberta a espais públics dels barris (2 a Ciutat Vella, 1 a l'Eixample, 1 a Sarrià-Sant Gervasi i 1 a Sants-Montjuic –a la Marina del Prat Vermell-); la segona modalitat, cites presencials a escoles i instituts amb 31 accions (4 a l'Escola de primària Can Maiol; 3 amb adolescents de l'Escola Betània-Patmos, 4 a l'Escola Sant Ramón Nonat, 3 a l'Escola Els Arcs, i 1 a l'Institut Montjuic – La Marina, a l'Institut Alzina i a l'Institut del Poble-Sec). I finalment, cites presencials a esplais i caus, amb 15 sessions. En el moment d'elaborar aquest document s'està sistematitzant els resultats dels processos i encara no es coneix l'impacte de les aportacions realitzades ni les valoracions al procés participatiu en si mateix.

4. ESCENARIS D'OPORTUNITAT PER A LA PARTICIPACIÓ DE NENES, NENS I ADOLESCENTS A BARCELONA

Els escenaris d'oportunitat que exposem a continuació es basen en l'objectiu d'avançar, alhora, en les tres estratègies plantejades per a la coproducció de la ciutat amb i des de la infància. Així doncs, presentem els següents escenaris, entesos com a línies complementàries:

- 4.1. Ampliació selectiva i optimització dels actuals programes municipals
- 4.2. Creació d'un òrgan, espai o canal estable de participació política ciutadana de nois i noies
- 4.3. Incorporació de la participació de nois i noies en tots els processos de participació ciutadana
- 4.4. Espai públic inclusiu i participat per part d'infants i adolescents
- 4.5. Repensar la participació de nenes, nens i adolescents a tots els seus espais quotidians

4.1 Ampliació selectiva i d'optimització dels actuals programes municipals

La implantació i bagatge d'experiències amb certa dimensió de participació infantil impulsades des d'instàncies municipals els darrers anys és considerable, però mostra diferències en relació a la presència territorial, ja que es concentra en la meitat dels districtes de la ciutat, en concret, a Sarrià-Sant Gervasi, Horta-Guinardó, Nou Barris, Sant Andreu i Sant Martí, amb més del doble d'experiències d'Audiència Pública i Pregó dels Infants que els altres cinc districtes en els darrers anys. En aquest sentit, podem considerar, en primer terme, l'oportunitat d'ampliar selectivament als territoris amb menys implantació d'aquests programes afavorint les condicions per al seu arrelament i bon desenvolupament amb l'objectiu que tingui un abast de ciutat equilibrat.

Per altra banda, també s'apunta l'oportunitat d'optimitzar les aportacions d'ambdós programes i integrar-les en un de sol i amb l'objectiu d'avançar des d'un enfocament educatiu i formatiu d'aprendre a participar cap a una participació més projectiva i transformadora, d'exercici de ciutadania activa.⁴

4.2 Creació d'un òrgan, espai o canal estable de participació política ciutadana de nois i noies

Barcelona no compta amb cap espai, òrgan o canal estable de participació política de nenes, nens i adolescents com a ciutadans com sí compten altres ciutats grans i mitjanes de Catalunya i Espanya i tal com preveu el decret de consells esmentat. Més enllà de la seva denominació (consell, assemblea, laboratori, taller...) en aquesta oportunitat cal evitar la excessiva institucionalització pròpia del món

⁴ A la primavera de 2017 està previst finalitzar una avaluació del programa Audiència Pública encarregat per part de l'IMEB a l'Institut Infància i Adolescència on s'aprofundirà en propostes de millora en aquest sentit. S'està elaborant en col·laboració amb el GREM-UB.

adult i prioritzar que en aquest espai es faci efectiu el dret a ser escoltats sobre la presa de decisions dels temes que els afecten.

En aquesta direcció, i arran de l'anàlisi realitzat fins ara, es vol destacar alguns aspectes rellevants en la seva conceptualització: que la participació sigui arrelada a l'entorn dels infants i adolescents, orientada clarament a la millora del barri i la ciutat, sobre aspectes significatius i no secundaris, amb seguiment sobre els resultats i retorns amb temps adequats als infants, i amb elements de coresponsabilització.⁵

4.3 Incorporació d'infants i adolescents en tota la participació ciutadana

La participació d'infants i adolescents s'ha d'inserir dins l'objectiu general de potenciar a Barcelona la participació veïnal i ciutadana i no com un element sectorial i secundari. Partint de la base dels principis de la Investigació-Acció Participativa (IAP) (Villasante, Martí i Montañés, 2000), és imprescindible que els col·lectius i les persones afectades i interessades en el seu entorn (barri, districte) i la seva situació no siguin simples espectadores, sinó que prenguin un protagonisme com a actors del procés participatiu. El desenvolupament de processos col·laboratius, participatius i d'inclusió on actors diferents puguin contribuir, d'acord als seus diferents coneixements, sensibilitats i interessos, a la definició de les característiques que ha de tenir l'entorn local urbà representa un avenç cap a l'exercici ple dels drets associats al concepte de ciutadania.

Així en les diverses fases dels processos participatius (informar, consultar, diagnosticar, debatre, concloure, retornar) ja siguin impulsats des de baix o des de dalt, resulta una oportunitat incorporar-hi la participació de nenes, nens i adolescents, de manera diferenciada i integrada. És a dir, treballar de forma separada, per sectors d'edat i en petits grups, garantint que totes les persones tinguin veu. I, a posteriori, posar en comú les decisions preses per infants i adolescents, amb les preses pels altres col·lectius (adults, joves, dones o altres que s'escaigui). Aquesta proposta parteix de la premissa que, en una participació conjunta entre adults, la participació d'infants i adolescents no serà tinguda amb la mateixa consideració per la resta de participants que la d'una persona adulta ni cuidarà suficientment les condicions i metodologies adequades.

4.4 Espai públic inclusiu i participat per part d'infants i adolescents

La transformacions urbanístiques als barris, sobretot les nascudes per reivindicacions veïnals, esdevenen una oportunitat per a introduir la participació infantil per avançar en un urbanisme i espai públic inclusiu que tingui en compte les necessitats, usos i desitjos d'infants i adolescents. En són exemple els projectes com la reforma temporal de la Plaça de les Glòries, les recentment estrenades

⁵ Existeixen diversos documents dels darrers anys que han elaborat diverses persones i entitats (com el de l'Associació Diomira o de la professora de la UB Anna Novella) per a l'Ajuntament de Barcelona sobre un possible òrgan estable tipus consell d'infants a la ciutat. També caldrà tenir en compte el document de proposta de la Comissió Tècnica del programa d'impuls dels Consells Territorials dels infants i els adolescents coordinat per la DGAIA de juliol 2016.

Superilles que han d'anar consolidant-se arreu de la ciutat, o la prevista reforma de la Meridiana. També hi ha una àmplia reivindicació ciutadana de les comunitats educatives d'escoles i instituts sobre la necessitat d'ampliació o remodelació de patis escolars (i la seva major utilització comunitària), així com millores en l'entorn escolar o d'habilitació d'espais o solars propers perquè siguin més adequats per a viure-hi la infància i l'adolescència⁶. Així com, també existeixen, les reivindicacions associades a la construcció d'equipaments específics per a infants i adolescents, locals per al lleure de base associativa com esplais i caus als barris o espais de joc, de verd i parcs que afavoreixin la convivència d'infants i adolescents entre iguals i amb entorns intergeneracionals i el seu desenvolupament saludable personal i ambientalment⁷.

Les transformacions en l'espai públic representen una oportunitat, d'una banda, per la participació d'infants i adolescents i, de l'altra, per aplicar resultats tangibles i concrets que suposin una millora de ciutat i canvis positius en les vides de les i els ciutadans en l'etapa 0-17, les seves famílies i el conjunt de la ciutat. I, en relació a equipaments i locals pels quals cal facilitar recursos, són oportunitats per a la implicació i coresponsabilització des del concepte, disseny i usos dels mateixos, fins a afavorir meta-participació i l'auto-organització per part de nois i noies experimentant espais lliures d'adultocentrisme. Es tracta, doncs, de millorar l'espai públic – en el seu sentit més ampli – perquè sigui més apropiat per viure-hi la infància i l'adolescència i, alhora, perquè infants i adolescents se'n apropiïn i coresponsabilitzin com a ciutadans que són.

4.5 Repensar la participació de nenes, nens i adolescents en tots els espais de quotidianitat

De l'enfocament de drets arran de la Convenció sobre els drets de l'infant emana el principi que allà on hi ha infants i adolescents, aquests han de participar de la presa de decisions. Així ho recull també el Pacte per a la Infància a Catalunya (2013) destacant que “cal promocionar espais visibles d'opinió i participació en la vida quotidiana familiar, en l'escola, en les activitats de lleure, en la vida comunitària i en els afers públics, així com en l'àmbit de l'educació cívica i en valors, de la justícia i també en l'àmbit de la salut entesa com una manera de viure autònoma, solidària i alegre”. (3.1.2)

La qüestió rau en repensar les pràctiques, els espais i les formes d'organització en tots els espais de quotidianitat per tal d'avançar en fer realitat el seus drets a ser informats, expressar-se, ser escoltats i a que la seva opinió sigui tinguda en compte. A continuació es presenta una taula on, a partir d'àmbits i espais de quotidianitat, s'identifiquen possibles processos i moments per a la participació i es recullen i s'il·lustren amb algunes experiències significatives de Barcelona. Es tracta d'una taula

6 La primavera de 2016 va començar a treballar un Grup transversal sobre espai públic, infància i adolescència de l'Ajuntament de Barcelona integrat per responsables directius i tècnics de diverses unitats (principalment d'ecologia urbana i també de drets socials) i impulsat i coordinat per l'Institut Infància i Adolescència. L'objectiu és repensar i incorporar millores concretes i acompanyar pilots per tal que l'espai públic afavoreixi viure una infància i adolescència enriquidores i saludables, considerant prioritàriament els drets al màxim desenvolupament, al joc i a la salut, així com la sostenibilitat ambiental i el verd en l'espai públic.

⁷ En aquest sentit, cal tenir present el treball de la “[Xarxa d'Escoles + sostenibles](#)” (abans Agenda 21) com a oportunitat per a una participació d'infants i adolescents amb coresponsabilització i pràctiques de sostenibilitat en projectes concrets.

plantejada no com a síntesi ni amb pretensió d'exhaustivitat, sinó com a eina per a aportar perspectiva de transversalització i recopilar i anar complementant en endavant.

Taula 9. Espais de quotidianitat i oportunitats per a la participació d'infants i adolescents

Àmbits i espais de quotidianitat	Processos i moments per a la participació	Algunes experiències significatives a BCN
Educació: - Escoles bressol - Escoles - Instituts (ESO, batxillerat i cicles formatius) - Escoles d'educació especial	- Tutories, rotllanes, assembles... d'aula - Parlaments, consells d'infants... d'escola. - Millores, disseny i cura dels patis escolars. - Consell escolar (només als instituts hi ha representants de l'alumat) - Programes municipals per a la participació a la ciutat. -...	Espais estables: - Parlament a Escola Àngels Baixeras - Consell/assemblea a Escola Els Encants redisseny del pati: - Escola La Pau - Escola Dovella - Escola Parc del Guinardó - Escola Jujol Programes per aprendre a participar - Audiència Pública de nois i noies - Pregó dels Infants - ...
Lleure educatiu: - Esplais - Caus - Equipaments esportius - Centres oberts	- Participació en l'organització quotidiana de l'entitat. - Participació de l'organització de les activitats - Corresponsabilització en la distribució de tasques col·lectives -...	- Espais participatius de les entitats de la PINCAT, Plataforma d'infància de Catalunya dins la Taula del Tercer Sector - Projecte Localitza't - ...
Espai públic: - Parcs - Places i carrers - Zones de joc - Entorn escolar	- Processos de participació ciutadana organitzats per instàncies municipals. -...	- Escola Aloma per al disseny i nom de la plaça Petit Príncep - Escola dels Encants, per a peatonalitzar i millorar vorera i jardineres al carrer Cartagena. - Escola la Farigola del Clot i Escola dels Encants per a la diagnosi i propostes de la Plaça de les Glòries. - ...
Cultura: - Biblioteca - Museu - Ludoteca - Casal de Joves - Centre Cívic	- Consultes d'avaluació i proposició de les activitats. - Disseny d'usos, gestió i programació de les activitats. -...	- Consell dels Infants del Museu Blau (en formen part l'Escola Els Horts i Escola Els Porxos). Casals de Joves autogestionats: - Casal de joves del Poblenou, La Xemeneia. - Casal de Joves del Clot – Camp de l'Arpa,

		<p>La Pinya.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Casal de Joves de Roquetes - Casal de Joves de la Prosperitat - Casal de Joves de la Guineueta - Espai Jove de l'Ateneu la Flor de Maig
<p>Salut:</p> <ul style="list-style-type: none"> - CAP - Hospital - CDIAP - CSMIJ 	<ul style="list-style-type: none"> - Consultes d'avaluació i proposició d'activitats i l'entorn. -... 	<ul style="list-style-type: none"> - Consell d'infants a l'Hospital de Sant Joan de Déu per millorar en el benestar i condicions d'hospitalització dels nens i nenes. - ...
<p>Família:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Serveis socials - CRAE 	<p>...</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Centres Residencials d'Atenció educativa i centres d'acollida: anàlisi de bones pràctiques de participació d'infants i adolescents - ...

5. CONCLUSIONS PRELIMINARS

Malgrat que la *Carta de Ciutadania - Carta de drets i deures de Barcelona* estableix que tots els nens, nenes i adolescents “tenen el dret a participar en l’elaboració del projecte de ciutat; i que l’Ajuntament promourà experiències i espais de participació ciutadana adreçats als infants i els adolescents”, a la ciutat no hi ha una política proactiva específica, sistemàtica i transversal per a promoure el dret dels infants i adolescents a ser escoltats en la presa de decisions que els afecten. Més aviat ens trobem davant d’alguns programes municipals poc articulats entre sí, impulsats per diverses unitats de l’Ajuntament amb criteris poc unificats i més orientats a l’educació en la participació que en la participació ciutadana, i una dificultat en donar comptes per part dels districtes de les experiències d’iniciativa social i/o comunitària que es desenvolupen als barris que, si bé moltes d’elles són valuoses, sovint tenen un abast limitat en el temps i en el territori.

Els infants i adolescents són un col·lectiu especialment invisibilitzat i silenciats i a la societat operen diversos mecanismes que obstaculitzen la seva emergència com a subjectes de drets: l’adultocentrisme i la visió estereotipada de l’infant com a subjecte immadur i influenciable, víctima potencial a qui cal protegir i futur ciutadà. Si no s’activen estratègies clares per revertir-ho, aquesta manca de visibilitat, expressió i articulació dels interessos propis dels infants i adolescents i el seu protagonisme és molt difícil que arribin a contemplar-se en la coproducció de la ciutat de Barcelona.

Aquest treball de l’Institut Infància i Adolescència respon a la seva funció, com a consorci públic, de fer avançar el dret dels infants i adolescents contribuint a millores en polítiques locals mitjançant el coneixement i, concretament, té per objectiu aportar criteris per emmarcar el debat sobre la participació d’infants i adolescents, identificar referències internacionals i locals en relació a estratègies de coproducció de la ciutat amb i des de la infància i identificar el mapa d’actors i programes municipals. Per avançar en aquest camí, l’informe apunta cinc grans escenaris d’oportunitat complementaris:

- 1) **Ampliació i optimització dels actuals programes municipals**, fent especial èmfasi en mitigar les diferències segons districtes en la vinculació als programes per part dels centres educatius i amb la proposta d’intensificar la unificació de criteris i articulació entre els programes de l’Audiència Pública de nois i noies i el Pregó dels Infants.
- 2) **Creació d’un òrgan, espai o canal estable** amb una orientació clara de participació política ciutadana amb voluntat d’incidència sobre la presa de decisions dels temes que els afecten. Més enllà dels límits i potencials de la seva denominació - consell, assemblea, laboratori, taller...- és clau tenir en compte, almenys, cinc criteris: un, que la participació sigui arrelada al seu entorn i orientada clarament a millores concretes; dos, que sigui sobre aspectes significatius i no secundaris ni sectorials per a Barcelona; tres, que es faci un seguiment sobre els resultats i retorns amb temps adequats als infants; quatre, que compti amb elements de

coresponsabilització per part dels nois i noies; i cinc, que eviti l'excessiva institucionalització pròpia del món adult en la seva organització i metodologia de treball.

- 3) **Incorporació de les veus d'infants i adolescents en tota la participació ciutadana**, sigui impulsada des d'instàncies municipals o socials i comunitàries, i fer-ho de manera diferenciada i integrada per tal de garantir que els seus interessos específics són degudament tinguts en compte en les diverses fases dels processos participatius (informar, consultar, diagnosticar, debatre, concloure, retornar).
- 4) **Transformació de l'espai públic perquè sigui més inclusiu i apropiat** per a la infància i l'adolescència, comptant amb la seva implicació en l'adequació i transformació de la ciutat. Es tracta, doncs, de millorar l'espai públic –en el seu sentit més ampli, és a dir, places, parcs, solars i carrers, però també patis i entorns escolars i equipaments i locals per a usos públics– perquè faciliti oportunitats de joc, de lleure, d'afavorir el seu màxim desenvolupament en entorns enriquidors, saludables i protectors, és a dir, que sigui apropiat per viure-hi la infància i l'adolescència i, alhora, perquè infants i adolescents se'n apropiïn i coresponsabilitzin com a ciutadans que són.
- 5) **Repensar la participació de nens, nenes i adolescents en tots els espais de quotidianitat** perquè allà on és especialment significativa l'escolta de les opinions, desitjos i necessitats és en els àmbits on tenen els seus vincles –àmbits familiar, educatiu, de lleure, etc.- i on transcorren principalment les seves vides –àmbit d'espai públic, de salut, cultural, xarxes socials, etc. -. En aquest sentit, la qüestió rau en repensar les pràctiques, els espais i les formes d'organització tant en tots aquests espais de quotidianitat identificant les esclatxes d'oportunitat per escoltar efectivament els infants i reconeixent les experiències interessants en aquest sentit que ja s'estan donant en cada un dels àmbits.

A més d'aquests cinc escenaris apuntats, es vol reforçar tres idees-força a partir del treball realitzat fins aquí i que es consideren rellevants a l'hora d'emmarcar el debat sobre la participació d'infants i adolescents als barris i a la ciutat de Barcelona:

- 1) Per tal de fer avançar el dret dels infants a ser escoltats en la presa de decisions públiques és fonamental **reconèixer les mirades pròpies dels infants i adolescents i les seves capacitats creixents** per a exercir activament la ciutadania en el present. Per tant, és important reforçar no tant programes per educar en la participació com a futurs ciutadans, sinó concebre'ls des de la participació ciutadana. Aquest enfocament suposa una aposta democràtica per millorar la ciutat per a tothom, facilitant **l'expressió i articulació dels interessos propis com a col·lectiu poc visibilitzat en la coproducció de la ciutat**.

- 2) Sovint el plantejament respecte la participació d'infants i adolescents es limita en la idoneïtat o no d'un consell d'infants, si bé l'anàlisi ens porta a evidenciar la necessària **complementarietat d'estratègies** que en combini tres: una, la dels òrgans, espais i/o canals estables per fer-se escoltar de cara a l'Ajuntament; dos, la dels processos de participació en diagnosi i codisseny en la presa de decisions dels temes que els afecten; i tres, l'estratègia d'experiències d'apropiació de l'espai, autogestió i co-responsabilitats en tasques i projectes propis i compartits.
- 3) L'impuls de la participació entre els infants i adolescents per part de l'Ajuntament ha de reconèixer la seva dimensió **transversal en tots els espais de quotidianitat on viuen els nens i nenes** i obrir el focus per tal de promoure fórmules i espais d'escolta activa vers els infants i adolescents en serveis i equipaments; adaptar les informacions que els adreça per tal de facilitar-ne la seva comprensió i així generar condicions perquè es formi un criteri propi i l'expressin; qüestionar les formes d'organització i metodologies de treball que situen els infants i adolescents com a receptors passius de serveis i introduir les millores necessàries per avançar en fer efectiu l'interès superior dels infants i el seu dret a ser escoltat.

Barcelona té encara molt camí a fer per visibilitzar la infància i l'adolescència i concretar canvis en la manera com situa, cuida i escolta els nens, nenes, nois i noies i se'ls pren seriosament com a actors imprescindibles en la coproducció de la ciutat. Per això, aquest document acaba deixant sobre la taula quatre accions com a possibles futurs passos a partir d'aquesta fase del treball:

- 1) Presentar i obrir aquest debat en el marc dels espais consultius i de coproducció amb entitats socials, és a dir, el Grup de treball sobre Igualtat d'oportunitats en la infància del Consell de Benestar Social de l'Ajuntament de Barcelona, i la Xarxa de Drets dels Infants de l'Acord Ciutadà per una Barcelona Inclusiva.
- 2) Recopil·lar i sistematitzar, de manera col·laborativa, experiències valuoses en els diversos àmbits i espais de quotidianitat per tal d'anar completant la taula iniciada amb aquest document i generar coneixement sobre iniciatives i projectes rellevants per a compartir i tenir en compte en una política de promoció transversal de la participació d'infants i adolescents als barris de Barcelona.
- 3) Organitzar espais de treball i debat intern dins de l'Ajuntament de Barcelona per tal d'aprofundir en la discussió política sobre la participació de la infància i l'adolescència en la coproducció de la ciutat i les estratègies més adequades per impulsar-la i acompanyar-la, en endavant.
- 4) Analitzar amb més profunditat aquells escenaris que, en l'actual agenda municipal, es considerin més rellevants i factibles de desenvolupar per tal de seguir contribuint al disseny i implementació de polítiques públiques locals basades en el coneixement.

BIBLIOGRAFIA

- ALFAGEME, E.; CANTOS, R.; MARTINEZ, M. (2003). *De la participación al protagonismo infantil. Propuesta para la acción. Plataforma de Organizaciones de Infancia*. Disponible a: <http://plataformadeinfancia.org/sites/default/files/De%20la%20Participación%20al%20Protagonismo%20Infantil.pdf>
- AYUNTAMIENTO DE RIVAS VACIAMADRID (2016). *Foro infantil; Foro juvenil*. Disponible a: www.rivasciudad.es
- CHAWLA, LOUISE (2001). *Growing up in an Urbanizing World*. Londres: Earthscan/UNESCO.
- GAITÁN, LOURDES (2006). *Sociología de la infancia*. Madrid: Síntesis.
- GAITÁN, LOURDES I LIEBEL, MANFRED (2010). *Ciudadanía y derechos de participación de los niños*. Madrid: Síntesis.
- GEHL, JAN (2010). "Ciudades para la gente" a *Onu Habitat*. Buenos Aires: Infinito. 2014
- GUERRA, E. (2002). "Citizenship knows no age: Children's participation in the governance and municipal budget of Barra Mansa". *Environment and Urbanization*, 14(2).
- HART, R. (1997). *Children's participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care*. Londres: Earthscan Publications. UNICEF.
- JAMES, A. I PROUT, A. (EDS) (1997). *Constructing and reconstructing childhood. Contemporary Issues in the sociological studies of childhood*. Londres: Falmer Press.
- LANSDOWN, G. (2001). *Promoting Children's Participation in Democratic Decision Making*. Florencia: UNICEF – Innocenti Research Centre.
- LIEBEL, MANFRED (1994). *Protagonismo infantil. Movimientos de niños trabajadores en América Latina, África y Asia*. Managua: Nueva Nicaragua.
- MARANZANA, LUCIANO (2011) *Participació infantil i adolescent a la ciutat de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona i Consorci Institut Infància i món urbà
- DE MAUSE, LLOYD (1982). *Historia de la infància*. Barcelona: Alianza Universidad.
- MORATA, NOGUERA, GÓMEZ I TRILLA (2014). "El impacto percibido de las experiencias infantiles" a NOVELLA, ANA; LLENA, ASUN; NOGUERA, ELENA; GÓMEZ, MIQUEL; MORATA, TXUS; TRILLA, JAUME; AGUD, INGRID; CIFRE-MAS, JOANA. (2014). *Participación infantil y construcción de la ciudadanía*. Barcelona: Graó.
- MUMFORD, LEWIS (1945). "La planificación para las diferentes fases de la vida". *Urbanística*, 1. 7-11
- MUNTAÑOLA, JOSEP (1989). *Barcelona mostrada als infants*. Institut d'Ecologia Urbana de Barcelona. Col·lecció Descobrir el medi urbà, 7.
- MUNTAÑOLA, JOSEP; DOMINGUEZ, MERCÈ (1992). *Barcelona: L'arquitectura d'una ciutat i l'opinió dels infants*. Institut d'Ecologia Urbana de Barcelona. Col·lecció Descobrir el medi urbà, 10.

- NOVELLA, ANA; AGUD, INGRID; LLENA, ASUN; TRILLA, JAUME (2013). "El concepto de ciudadanía construido por jóvenes que vivieron experiencias de participación infantil". *Bordón*, 65(3). 93-108.
- NOVELLA, ANA; LLENA, ASUN; NOGUERA, ELENA; GÓMEZ, MIQUEL; MORATA, TXUS; TRILLA, JAUME; AGUD, INGRID; CIFRE-MAS, JOANA (2014). *Participación infantil y construcción de la ciudadanía*. Barcelona: Graó.
- QVORTUP, JENS (EDS) (1993). *Childhood as a social phenomenon. Lessons from international project*. Viena: European centre for Social Welfare Policy and Research.
- REBOLLO, OSCAR (2013). *Xarxa de Projectes de Participació Infantil*. Document Marc. Diputació de Barcelona.
- SAGRERA, MARTÍN (1992). *El edadismo contra "jóvenes" y "viejos". La discriminación universal*. Madrid: Fundamentos
- TONUCCI, F (1997). *La ciudad de los niños*. Madrid: El árbol de a memòria. 2004
- TRILLA, JAUME I NOVELLA, ANA (2001). "Educación y participación social de la infancia". *Revista Iberoamericana de educación*, 26. 137-164.
- VILLASANTE, TOMÁS; MARTÍ, JOEL; MONTAÑÉS, MANUEL (2000). *La investigación social participativa*. Barcelona: El Viejo Topo.
- WHITE, SARAH I CHOUDHURY, SHYAMOL (2008). "Children's participation in Bangladesh: issues of agency and structures of violence" a PERCY, S. I THOMAS, N. (EDS.). *A handbook of children's aand Young people's participation perspectives from theory and practice*. Londres i Nova York: Routledge, 39-50.
- WYNESS, M. (2002). "Children, childhood and political participation: Case studies of young people's councils". *The International Journal of Children's Rights*, 9.

ANNEXOS

Annex 1. Entrevistes realitzades a persones tècniques municipals i d'entitats socials

Persones tècniques municipal	
Departament Promoció de la Infància – referent de la Xarxa Drets dels Infants	Anna Montolio
Departament Promoció de la Infància – tècnica responsable del Pregó dels Infants	Glòria Martínez
Consellera d'Educació i Infància del districte de Sant Martí	Carlota Falgueras
Direcció de Serveis a les Persones del districte de Sant Martí	Iria García
Tècnic d'Infància i Joventut del districte de Sant Andreu	Ramon Barbet
Tècnica d'Educació del districte de Sant Andreu	
Tècnica d'Infància del districte de Nou Barris	Maria Iborra
Tècnica d'Infància del districte de l'Eixample	Isabel Ruiz
Tècnica d'Infància del districte de Ciutat Vella	Julia Quntela
Tècnica d'Infància del districte de Les Corts	Lola Garcia
Tècnica d'Educació del districte de Les Corts	Paula Reyes
Persones d'entitats i/o impulsores de processos de participació infantil	
Departament de Teoria i Història de l'Educació de la UB	Ana Novella
(extint) Institut d'Ecologia Urbana de Barcelona	Josep Muntanyola
Federació d'Associacions de Veïns/es de Barcelona	Ma Carme Giménez i Ancor Mesa
La Pell de la Ciutat	Elena Guim
Arxiu Alícia	Maria Muñoz
Raons Públiques	Javier Fraga i Susana Gimber
Globus Vermell	Joan Vitòria
Fundació Pere Tarrés	Daniel Ferrer
Casal de Joves del Poblenou (Coordinadora la Xemeneia)	Joan Sales
Espai Jove de l'Ateneu La Flor de Maig	Gemma Domènech